

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
EKSAKTO ZINĀTNU UN TEHNOLOGIJU FAKULTĀTES
DATORIKAS NODALA

**INTERPRETATORS PROGRAMMĒŠANAS
VALODAI IMMUTANT**

KVALIFIKĀCIJAS DARBS DATORZINĀTNĒS

Autors: Rolands Frīdemanis

Studenta apliecības Nr.: rf23009

Darba vadītājs: asociētais profesors Dr. sc. comp. Aleksandrs Belovs

RĪGA, 2025

Anotācija

Mūsdienās liela daļa no vispārīga pielietojuma programmēšanas valodām, satur semantiku, kas paredz, ka datu mainība ir ierasta lieta, tomēr šim pastāv būtisks trūkums, kas ir datu neparedzamība. Lai spriešanu par programmas stāvokli padarītu paredzamu, šī darba ietvaros tiek izstrādāta programmēšanas valoda, kuras gramatika un sintakse ierosina noteikta datu nemainību. Šis darbs satur valodas specifikāciju un interpretatora arhitektūras dokumentāciju skenerim, parsētājam un abstraktā sintakses koka pārstaigāšanas algoritmam. Rezultātā, izmantojot valodu C, tiek izveidota augsta līmeņa, intepretējama, dinamiski tipizēta valoda ar atomāriem datu tiem.

Atslēgvārdi: interpretators, AST, funkcionālā programmēšana, C valoda, datu nemainība

Abstract

Most modern general-purpose programming languages use grammar and syntax that suggests mutable data being an ordinary matter, which in reality complicates reasoning about program state. To make such reasoning predictable, this work explores the design and development of a programming language with explicit syntax and semantics of immutable data. This work contains specification for such language and documentation of the architecture for the lexer, parser and AST-walker of the underlying interpreter. As a result, a high-level, interpreted, dynamically typed programming language with only atomic data types is created. The language is implemented in C.

Keywords: interpreter, AST, functional programming, C language, data immutability

SATURS

Apzīmējumu saraksts un terminu skaidrojumi	2
Ievads	3
1. Vispārējs apraksts	5
1.1. Esošā stāvokļa apraksts	5
1.2. Pasūtītājs	5
1.3. Produkta perspektīva	5
1.4. Produkta funkcijas	5
1.5. Darījumprasības	6
1.6. Sistēmas lietotāji	6
1.7. Vispārējie ierobežojumi	7
1.8. Pieņēmumi un atkarības	7
2. Valodas specifikācija	8
2.1. Datu tipi	8
2.2. Mainīgie	10
2.3. Operatori un inzteiksmes	14
2.4. Izvērtēšanas kārtība	17
2.5. Funkcijas	17
2.6. Kontroles plūsma	19
2.7. Atslēgas vārdi	21
2.8. Klūdas un izņēmumi	22
3. Programmatūras Prasību specifikācija	23
3.1. Funkcionālās prasības	23
3.2. Skenēšanas modulis	27
3.3. Parsešanas modulis	30
3.4. Izvērtēšanas modulis	33
3.5. Interevaluatora kodola modulis	35
3.6. Lietotāja saskarnes modulis	37
3.7. Nefunkcionālās prasības	39
4. Programmatūras projektējuma apraksts	40
4.1. Dalējs funkciju projektējums	40

APZĪMĒJUMU SARAKSTS UN TERMINU SKAIDROJUMI

- **AST** - Abstraktās sintakses koks - koka datu struktūra.
- **mutabilitāte** - Datu īpašība, kas ļauj mainīt to vērtību pēc sākotnējās inicializācijas. Programmēšanas valodas kontekstā tā izpaužas kā interpretatora uzvedība caur valodas semantiku, kas ļauj mainīt datu vērtības izpildes laikā [1].
- **mutable** - mutabilitātes īpašība, kas ļauj mainīt datu vērtību pēc sākotnējās inicializācijas.
- **immutable** - mutabilitātes īpašība, kas ļauj mainīt datu vērtību pēc sākotnējās inicializācijas.
- **Immutant** - Jauna pašizveidota interpretējama programmēšanas valoda ar datu nemainības semantiku, kas apskatīta šajā darbā.
- **lvalue** - Angļu valodā "left value" jeb saīsināti lvalue - izteiksme, kas apzīmē atmiņas vietu, kurā var glabāt vērtību.
- **REPL** - Angļu valodā Read-Eval-Print Loop interaktīva vide, kas ļauj lietotājam ievadīt kodu, to izpildīt un redzēt rezultātu tūlītēji.

IEVADS

Datu mainība un to nepārtraukta plūsma no viena mainīga uz otru ir neapstrīdama daļa no lielas daļas programmatūras. Droši var apgalvot, ka datorsistēmu arhitektūru atmiņas koncepcija ļauj izmantot atminu vairākkārtēji. Atminu var relocēt, izdzēst, pieprasīt lielākus atmiņas gabalus u.t.t. No šī izriet datu mainības būtība, un līdz šai dienai tā ir iekalta lielā daļā, ja ne visu, programmēšanas un skriptēšanas valodu.

No otras puses, mainīgiem datiem pastāv īpašība būt neparedzamiem. Kamēr mazas sistēmas spēj tikt galā ar nelielu daudzumu mainīgo, tad lielajās sistēma tas var klūt par acīmredzamu problēmu. Atmiņa datoram ir viena, tomēr atsaukties uz to var no dažādām vietām dažādos laika brīžos, kas padara spriešanu par datu stāvokli daudz sarežģītāk.

Programmētāji izmanto iespēju mainīt datus brīvā veidā, jo programmēšanas valodas un to abstrakcijas ir padarījušas to tik vienkāršu. Lai gūtu vairāk kontroles pār iepriekš minēto uzvedību, valodas no C saimes, Java, JavaScript un citas valodas satur gramatikas, kas iero-bežo mainīgu datu inicializāciju un to turpmāko vērtību maiņu. Kā piemēru var minēt `const` atslēgvārdu no valodas C, kas fiksē doto mainīgo un liedz pārrakstīt tā vērtību, tomēr tas tikai dalēji attiecas uz atsauces tipa vērtībām. Kaut arī šāda tipa mainīgais vienmēr atsauksies tikai uz vienu konkrētu atmiņas apgabalu, nav noteikts, ka vērtība, kas tajā atrodas, nemainīsies. Līdz ar to, `const` atslēgvārds negarantē patiesu datu nemainību, bet tikai noslēdz to uz `readonly` pie-jeju. Neskatoties uz dažādiem programmēšanas valodu centieniem ierobežot datu mainību, tādas problēmas kā neparedzamas mainīgo vērtības pavedienu izpildes laikā, mainīgo aizstājējvārdu nepārdomāta ieviešana un izmantošana, mainīgo nejauša re-initializācija u.c. joprojām sastāda lielu daļu programmu. [1]

Šis darbs izskata jaunas interpretējamas programmēšanas valodas izveidi, kurai pielietota datu nemainības semantika, cenšoties mazināt programmatūras izstrādes problēmas saistītas ar stāvokļu maiņu. Tas arī nozīmē, ka galvenā ideja kalpo far faktoru valodas nosaukuma izvēlei. Savukārt interpretatora sākotnējā versijā, kas šeit ir izskatīta, ietilpst apstrādes logika sekojošām daļām: primitīvi datu tipi un to glabāšana mainīgos, ar to saistītā datu nemainības semantika, izteiksmes, tīras un netīras funkcijas, kontroles plūsma un cikli.

Valodas nolūks

Valodas Immutant galvenais mērķis ir nodrošināt vienkāršu, viegli apgūstamu programmēšanas valodu, ar datu nemainības semantiku, kas ļauj izstrādāt programmatūru ar minimālu blakus efektu risku, ko rada datu mainība. Valoda ir paredzēta gan iesācējiem programmētājiem, gan pieredzējušiem izstrādātājiem, kas vēlas izmantot datu nemainības priekšrocības savos projektos.

Pārskats

Šī darba pirmajā nodaļā lasītāji tiek iepazīstināti ar produkta potenciālu un tās sniegti īsu vispārēju pārskatu. Savukārt otrā nodaļa izskata programmatūras sadali pa moduļiem un to mijiedarbību. Trešā nodaļa satur iepriekš minēto moduļu funkciju projektējumu. Ceturtā nodaļa sniedz formālu testēšanas plānu un piekto nodaļu veido secinājumi un turpmākie darba virzieni.

1. VISPĀRĒJS APRAKSTS

1.1. Esošā stāvokļa apraksts

Uz doto brīdi eksistē vairākas programmēšanas valodas, kas piedāvā dažādus līmenus datu nemainības atbalstam. Piemēram, funkcionalās programmēšanas valodas kā Haskell un Clojure ir veidotas ap datu nemainības principiem, nodrošinot spēcīgu atbalstu nemutabliem datiem un tīrām funkcijām [4, 7]. No otras puses, imperatīvās valodas kā Python un JavaScript piedāvā iespējas strādāt ar nemutabliem datiem, bet tās nav tik stingras kā funkcionalajās valodās [2, 6].

1.2. Pasūtītājs

Sistēma tiek izstrādāta pēc autora iniciatīvas kvalifikācijas darba ietvaros.

1.3. Produkta perspektīva

Jaunā programmēšanas valoda Immutant ir paredzēta kā patstāvīgs produkts, kas var tikt izmantots kā rīks dažādiem programmēšanas projektiem. Tā nav atkarīga no jebkuras konkrētas platformas vai sistēmas.

1.4. Produkta funkcijas

Valoda Immutant piedāvā šādas galvenās funkcijas:

- **Datu nemainība:** Valoda Immutant ievieš stingru datu nemainības semantiku, kas nozīmē, ka pēc datu inicializācijas to vērtības nevar mainīt. Tas palīdz samazināt blaku-sefektu risku un padara programmas uzvedību paredzamu.
- **Vienkārša sintakse:** Valodas sintakse ir veidota tā, lai tā būtu viegli saprotama un lietojama, padarot to pievilcīgu gan iesācējiem, gan pieredzējušiem programmētājiem.

- **Dinamiskā tipizācija:** Valoda Immutant izmanto dinamisko tipizāciju, kas ļauj programmētājiem strādāt ar dažādiem datu tiem bez nepieciešamības deklarēt to tipus pirms lietošanas.
- **Funkcionālā programmēšana:** Valoda atbalsta daļu no funkcionālās programmēšanas paradigmām, nodrošinot izpildlaikā verificējamas tīras funkcijas, kas palīdz samazināt blakusefektu risku.

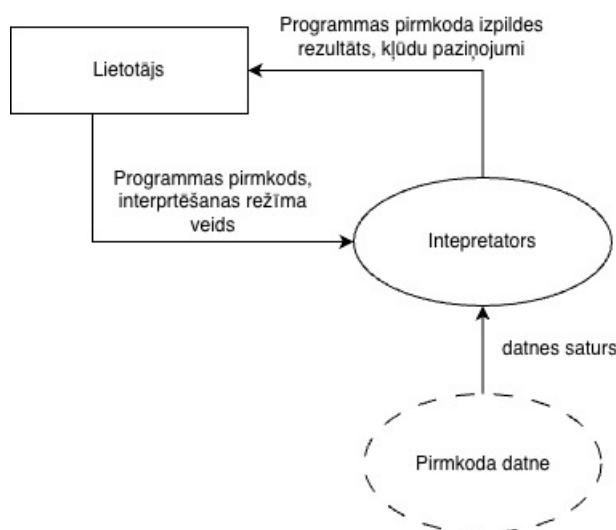
1.5. Darījumprasības

Programmatūrai ir izveidotas šādas darījumprasības:

- Valodas sintakse un semantika jābūt viegli saprotamai un lietojamai, lai veicinātu plašu pieņemšanu starp programmētājiem.
- Interpretatoram ir jāatbalsta gan interaktīvās vides režīmu, gan skriptu izpildi no datnēm.

1.6. Sistēmas lietotāji

Sistēmas galvenie lietotāji ir programmētāji, kas vēlas izmantot datu nemainības priekšrocības savos projektos. Tie var būt gan iesācēji, kas mācās programmēšanu, gan pieredzējuši izstrādātāji, kas meklē jaunu rīku saviem projektiem. Spēkā ir pieņēmums, ka lietotājam ir pamata izpratne par programmēšanas konceptiem un terminoloģiju un tas ir iepazinies ar programmēšanas valodu Immutant dokumentāciju.

1.1. Att. 0. līmeņa datu plūsmas diagramma

1.7. Vispārējie ierobežojumi

Interpretators ticus izstrādāts Mac OS platformai, tāpēc tiek pieņemts, ka lietotājam darbojas šajā operētājsistēmā. Tomēr interpretatora kods ir rakstīts tā, lai to būtu viegli pārnest uz citām platformas ar minimalām izmaiņām.

1.8. Pieņēmumi un atkarības

- Pirmkoda datnes, kas tiek padotas izpildei interpretatoram nav aizsargātas pret lasīšanu.
- Pirmkods ir rakstīts atbilstoši valodas Immutant gramatikai un sintaksei.

2. VALODAS SPECIFIKĀCIJA

Šīs nodaļas nolūks ir formalizēt prasības, kas noteiktas uz valodu, kas interpretatoram ir jāspēj īstenot. Šī nodaļa neizklāsta implementācijas detaļas, bet gan drīzāk kalpo kā lietotāja rokasgrāmata valodas lietošanā. Nodaļā izklāstītā informācija netikai palīdz lasītājiem iepazīties ar tās uzbūvi valodas lietošanas un attīstības nolūkos, bet arī nosaka prasības, kas tiek attiecīgi nostādītas uz Immuntant programmēšanas valodas interpretatoru. Nodaļā ir skaidroti valodā definētie datu tipi, mainīgie funkcijas, un programmas vadības mehānismi, datu nemainības semantika, kas attiecas uz noteikta veida vērtībām, kā arī tiek uzskaitīti kļūdu paziņojumi un to attiecīgie skaidrojumi.

2.1. Datu tipi

Programmēšanas valodas pamatu veidu datu tipi un ar to saistītie mehānismi. Valodā Immuntant tiek definēti tikai primitīvie datu tipi, kas satur skaitlus, virknes un patiesuma vērtības. Datu tipizācija ir dinamiska, kas nozīmē, ka datu tipa pārbaude tiek veikta izpildes laikā.

2.1.1. Primitīvie datu tipi

Pirmatnējā Immuntant valodas versijas tipu sistēma ietver tikai primitīvos datu tipus, t.i., pamata datu tipi, kas vēlāk var veidot citus tipus, piemēram, masīvus, objektus u.c. Salikti datu tipi netiek iekļauti valodas versijā, kas tiek aprakstīta šajā dokumentā, lai saglabātu interpretatora vienkāršību un vairāk koncentrētos uz datu nemainības semantikas īstenošanu.

Virknes

Virkne ir jebkurš simbolu kopums, kas ir ietverts starp dubultpēdiņām. Tās var saturēt jebkādus simbolus, tostarp spec-simbolus, kā @, ^, & u.c. Proti, virknēs nav liegts izmantot speciālos atslēgas vārdus, ko pati valoda ir definējusi, piemēram, mut (vairāk par to minēts sadaļā 2.2.). Piemērs dažādām virknēm seko zemāk. Tāpat, arī tikai vienu rakstzīmi ir atļauts uzdot ar virknes tipu.

""" , "someString" , "garumzīmes īāē" , " " , , "\\"

Iznēmuma gadījums, ir dubultpēdiņu simbola izmantošana iekš virknes. Lai neuztvertu to kā virknes beigas, tas ir jāekranā ar vadošo simbolu \. Realitātē neekranizētas virknes, kas satur spec-simbolus ir pamata sintakses klūda, ko programmētāji bieži vien pieļauj neuzmanības dēļ.

Piemērs tādai virknei:

"They call themselves \"the wolves\""
k

Rezultātā atkārtots dubultpēdiņu simbols netiek uztvers kā virknes beigu indekators, bet gan kā daļa no virknes vērtības, un tiek panākts sekojošs teksts:

They call themselves "the wolves"

Uz ekranizēšanu attiecas arī pats ekranizēšanas simbols \. Ja ir nepieciešamība to iekļaut virknē, tas arī ir jāekranizē sekojošā veidā:

"There is something mysterious about the \"\\\" character."

Dotās virknes rezultējošais teksts ir:

There is something mysterious about the "\" character.

Skaitļi

Skaitlis ir jebkura vērtība no reālo skaitļu kopas. Ir svarīgi uzsvērt, ka iracionāli skaitļi tiek implementēti pēc IEEE 754 standarta, tāpēc realitātē tie nav līdz galam iracionāli, bet gan ir to aproksimētas vērtības. Dalskaitļu decimālo daļu atdala ar punkta (.) rakstzīmi.

Piemērs skaitliskām vērtībām seko zemāk:

102, -9, -0.3, 421.5632, PI

Dotajā piemērā PI ir viena no valodā eksistējošām konstantēm, kas satur aproksimētu matemātiskās konstantes π vērtību (~3.1415926535).

Valodas gramatika atļauj izmantot vadošo punktu priekšā skaitlim, kas apzīmē decimāldaļu skailim nulle. Piemēram, decimālskaitlis .34 ir identisks ar 0.34.

Patiесuma vērtības

Patiесuma vērtības valodā Immutant seko divvērtīgai logikai, kur ir tikai divas iespējamās vērtības: patiesa un aplama. Patiesu vērtību apzīmē ar true, bet aplamu ar false. Patiesuma vērtības ir pamats logiskām izteiksmēm, kas tiek izmantotas kontroles plūsmas konstrukcijās, piemēram, nosacījumos un ciklos.

Patiесuma vērtību var iegūt vai nu to tieši uzdodot, vai arī piemērojot logiskos operatorus (skat. sadaļu 2.3.).

2.2. Mainīgie

Mainīgie ir programmēšanas valodas konstrukcija, kas ļauj saglabāt datus atmiņā un atsaukties uz tiem vēlāk programmā. Immutant valodā nošķir 2 veidu mainīgos: tie kas nepalaujas datu mutācijai jeb mainībai un tie, kas tai paļaujas.

2.2.1. Mainīgo deklarācija un inicializācija

Mainīgo deklarācija ir apgalvojums, kas reģistrē mainīgā identifikatoru atmiņā, bet inicializācija ir apgalvojums, kas piešķir mainīgajam sākotnējo vērtību.

Mainīgo deklarācija un inicializācija var notikt vienā solī, vai arī tās var izpildīt atsevišķi, tomēr jātur prātā ka mainīgajam ir jābūt deklarētam pirms tā inicializācijas vai jebkādas citas izmantošanas programmā, pretējā gadījumā tiek izmests izņēmums `UndeclaredVariableException`.

Mainīgos deklarē sekojošā formā:

```
<mutability> <identifier>;
```

Mainīgā deklarācija sākas ar vienu no 2 atslēgvārdiem `<mutability>` - `mut` un `imut` -, kas nosaka mainīgā mutācijas īpašību.

Mainīgo deklarāciju nobeidz patvalīgs identifikators `<identifier>` jeb mainīgā nosaukums. Identifikators var saturēt burtus, ciparus un pasvītrojuma simbolu (`_`), bet nedrīkst sākties ar ciparu. Tāpat, identifikators nedrīkst sakrist ar kādu no valodas atslēgvārdiem, piemēram, `mut`, `imut`, `if`, `else` u.c. (pilnu atslēgvārdu sarakstu skatīt sadalā `??`).

Mainīgā inicializācijai ir jāseko vienai no sekojošām formām:

```
<identifier> = <expression>;
```

```
<mutability> <identifier> = <expression>;
```

Pirmais gadījumu lieto, ja mainīgā deklarācija ir veikta iepriekš, bet otrs, ja mainīgā deklarācija un inicializācija notiek vienlaicīgi.

Lai inicializētu mainīgo, t.i. piešķirtu tam vērtību, ir jāizmanto piešķiršanas operatoora simbols (`=`), kam seko izteiksme `<expression>`, kas rezultātā atgriež vērtību, ko piešķir mainīgajam.

2.2.2. Mainīgo mutabilitāte

Mainīgo mutabilitāte jeb mainības īpašība nosaka, vai mainīgā vērtību ir iespējams mainīt pēc tā inicializācijas. Valodā Immutant ir divu veidu mainīgie: **mutable** un **immutable**, tos

deklarē izmantojot atslēgvārdus `mut` un `imut` attiecīgi. Turpmāk šajā darbā tiks izmantoti šo terminu latviešu atvasinājumi, t.i., **mutabilitāte**, **mutable** un **nemutabilitāte**, **immutable** lai raksturotu datu mainības īpašības.

Mutabilitāte **mutable**

Mutablels, atvasināts no angļu valodas vārda `mutable`, ir tāds mainīgais, kura vērtību ir iespējams mainīt pēc tā inicializācijas. Tādus mainīgos deklarē ar atslēgvārdu `mut`.

Jebkurš mainīgais, kas deklarēts ar `mut`, var tikt piešķirts jaunu vērtību jebkurā programmas izpildes brīdī pēc tā inicializācijas. Tas lauj programmētājiem veidot dinamiskākas programmas, kurās dati var mainīties atkarībā no programmas logikas un lietotāja ievades. Protī, to ir ieteicams darīt tikai gadījumos, kad risinājumi ar nemutableiem mainīgajiem ir pārāk sarežģīti vai neefektīvi.

Mutabilitāte **immutable**

Nemutablels, atvasināts no angļu valodas vārda `immutable`, ir tāds mainīgais, kura vērtību nav iespējams mainīt pēc tā inicializācijas. Tādus mainīgos deklarē ar atslēgvārdu `imut`. Atslēgvārds `imut` ir saīsinājums no `immutable`, kas apzīmē mainīgo, kas nav maināms. Tas atbilst nemutabilitātes semantikai, kas izmantota funkcionālajā programmēšanā.

Nemutablelus mainīgos nedrīkst re-inicializēt, tas nozīmē, ka sekojoša programma izmetīs klūdu `ImmutableVariableModificationException`:

```
imut x = 10;  
x = 20; // Izmests iznēmums: ImmutableVariableModificationException
```

Nemutableli mainīgie nedrīkst arī tik padoti kā argumenti netīram funkcijām (skat. sadaļu 2.5.), jo tas pārkāpj datu nemainības principu. Pretējā gadījumā netīras funkcijas varētu mainīt nemutablela mainīgā vērtību, kas noved pie neparedzamas programmas uzvedības. Šo uzvedību demonstrē šāds piemērs:

```
imut num = 5;  
  
impure fn modify(value) {  
    value += 10; // Mēģinājums mainīt nemutablela mainīgā vērtību  
}  
  
modify(num); // Izmests iznēmums: ImmutableVariableModificationException
```

Turpretim, tīras funkcijas (skat. nodalū 2.5.) var pieņemt gan mutablelus, gan immutablelus mainīgos kā argumentus, jo tīras funkcijas pēc definīcijas neietekmē ārējo stāvokli un nemaina dotās vērtības (nenotiek blakus efekti).

Tā kā valodā Immutant netiek definēti sarežģītāki datu tipi, piemēram, masīvi vai objekti, tad nav nepieciešams apskatīt mutabilitātes īpašības attiecībā uz šādiem datu tipiem.

2.2.3. Datu tipa konversija

Pastāv gadījumi, kad parādās nepieciešamība konvertēt viena datu tipa vērtību uz cita datu tipa vērtību. Piemēram, ja kādu aritmētisku operatoru, piemēram, saskaitīšanu, pielieto virknei un skaitlim. Tad ir nepieciešams konvertēt vienu no operandiem uz otra datu tipu, lai veiktu šo operāciju, šajā gadījumā virkne jāpārveido uz skaitli vai skaitlis par virkni.

Daudzās valodās eksistē netiešā datu tipu konversija jeb tā, ko interpretors pats veic pēc vajadzības. Piemēram, valodā Javascript izteiksme "5"+ 3 rezultātā atgriež virkni "53", jo interpretors veic netiešo tipu konversiju, pārvēršot skaitli 3 par virkni "3" un pēc tam veicot virkņu konkatenāciju [2]. Šī ir gan priekšrocība, jo operators tiek netieši pārslogots uz darbību ar virknēm, nevis skaitļiem, tomēr tas var novest pie neparedzamas uzvedības, kas zināmā sabiedrībā rada jokus, par to kā Javascript "5"+ 3 ir "53", nevis 8.

Tā kā programmēšanas valodas Immutant galvenais mērķis ir palīdzēt programmētājiem rakstīt paredzamāku kodu, datu tipu konversija tiek atbalstīta tikai tiešā veidā. Tas nozīmē, ka sa-skaitot virkni un skaitli, nav jāpiedomā vai rezultātā radīsies virkne vai skaitlis, jo zināms, ka ne-viennozīmīgu operāciju izpilde izmetīs izpildlaika kļūdu `ImplicitConversionException`.

No otras puses, ja programmas autors tiešām vēlas pārveidot vienu datu tipu uz citu, tad valoda Immutant piedāvā iebūvētas funkcijas, kas veic šo darbību. Šīs funkcijas ir aprakstītas zemāk:

- `toString(value)` - Atgriež ‘value’ vērtību pārvēstu virknes datu tipā. Pārvēšanas logika - doto vērtību pārvērš par virkni, izmantojot tās bāzes reprezentāciju. Piemēram, skaitlis 42 tiek pārvērts par virkni "42", bet patiesuma vērtība tiek pārvērsta par virkni "true" vai "false" attiecīgi.
- `toNumber(value)` - Atgriež vērtības skaitlisko reprezentāciju. Ja virkne satur derīgu skaitlisko vērtību, tad tā tiek pārvērsta par atbilstošu skaitli. Piemēram, virkne "123.45" tiek pārvērsta par skaitli 123.45. Ja virkne nesatur derīgu skaitlisko vērtību, tiek izmests iznēmums `InvalidTypeConversionException`. Patiesa vērtība true tiek pārvērsta par skaitli 1, bet false par skaitli 0.

Virkne ir uzskatāma par derīgu skaitlisko vērtību, ja tā satur tikai skaitli vai decimālskaitli. Ja skaitlim apkārt ir tukšuma simboli, tie tiek ignorēti. Piemēram, virknes "42 " un 3.14" ir derīgas skaitliskās vērtības, bet virknes "123abc" un "hello" nav derīgas.

- `toBoolean(value)` - Pārveido dotā operanda vērtību par patiesuma vērtību. Vērtības 0, "0", "" (tukša virkne) un false tiek pārvērstas par aplamu vērtību false. Visas pārējās vērtības tiek pārvērstas par patiesu vērtību true.
- `typeOf(value)` - Atgriež dotā operanda datu tipu kā virkni. Pieņem jebkura datu tipa vērtību kā argumentu, un atgriež vienu no šādām virkņu vērtībām: "number", "string", "boolean".

Pie tam, datu tipu konversijas funkcijas neietekmē dotā operanda sākotnējo vērtību un datu tipu, bet gan atgriež jaunu vērtību ar konvertēto tipu. Ja datu tipa konversija nav iespējama, tiek izmests izņēmums `InvalidTypeConversionException`.

2.2.4. Mainīgo redzamība

Mainīgo redzamība ir tāda īpašība, kas nosaka kurās programmas daļas ir pieejams konkrētais mainīgais. Valodā `Immutant` mainīgo redzamība tiek noteikta pēc to deklarācijas vietas. Mainīgā redzesloks ir tā programmas daļa, kurā ir pieejams attiecīgais mainīgais.

Piemērs globāla mainīgā deklarācijai un tā izmantošanai funkcijā:

```
imut globalVar = 10;

fn printGlobalVar() {
    print(globalVar);
}

printGlobalVar(); // Izvada: 10
```

Mainīgie, kas deklarēti ārpus jebkuras funkcijas ķermenē, ir pieejami visā programmas kodā, ieskaitot visas funkcijas. Šādi mainīgie tiek saukti par globāliem mainīgajiem, t.i. to redzesloks aptver visu programmu.

Funkcijas un jebkādas citas konstrukcijas ar ķermenī (valodā `Immutant` tie arī ir cikli un nosacījumi) izveido savu redzesloku, un attiecīgi mainīgie deklarēti šajā redzeslokā ir pieejami tikai šajā konstrukcijā un tās iekšējos redzeslokos.

Piemērs lokāla mainīgā deklarācijai un tā izmantošanai funkcijā:

```
fn doMagic() {
    imut localVar = 5;
    if(true) {
        mut anotherLocalVar = localVar + 10;
    }
}
doMagic();
```

Kā var redzēt, `localVar` eksistē visā `doMagic` funkcijas redzeslokā, tai skaitā arī nosacījuma `if` ķermenī. Šajā konkrētajā gadījumā `anotherLocalVar` ir pieejams tikai `if` ķermenī.

Mainīgie, kurus mēģina izmantot ārpus to deklarācijas redzesloka, izraisa izņēmumu `UndeclaredVariableException`. Pēc savas būtības tā ir nedeklarēto mainīgo izmantošana. Skatīt piemēru zemāk.

```
fn setLocalVar() {  
    imut localVar = 5;  
}  
setLocalVar();  
print(localVar); // Izmēsts iznēmums: UndeclaredVariableException
```

Līdzīgi situācija rodas, izmantojot mainīgo pirms tā deklarācijas:

```
print(globalVar); // Izmēsts iznēmums: UndeclaredVariableException  
imut globalVar = 10;
```

2.3. Operatori un izteiksmes

Izteiksmes

Izteiksmes ir konstrukcija, kas atgriež kādu vērtību. Piemēram, funkcijas izsaukums ir izteiksme, kas rezultātā atgriež izpildītas funkcijas vērtību. Pie tam, arī aritmētiska vai logiska operācija ir izteiksmes konstrukcijas, jo atgriež skaitlisku vai patiesuma vērtību attiecīgi.

2.3.1. Apgalvojumi

Apgalvojumi jeb deklarācijas ir izteiksmes, kas veic kādu darbību, bet pašas par sevi nedod nekādu vērtību. Piemēram, mainīgo inicializācija ir apgalvojums, jo tā veic darbību - piešķir vērtību mainīgajam, bet pati par sevi nedod nekādu vērtību.

Funkcijas definīcija ir apgalvojums, jo tā arī veic darbību - reģistrē funkciju atmiņā, bet pati par sevi nedod nekādu vērtību.

Operatori

Operatorus iedala unāros un bināros. Unārs operators tiek pielietots tikai vienam operandam, kur tai pat laikā bināri operatori ir pielietoti 2 operandiem. Piemēram, negācijas operators, kas apvērš patiesuma vērtību ir pielietots vienam operatoram, bet saskaitīšanas operators ir pielietots diviem skaitļiem, producējot to summu.

Vērts precizēt, ka gadījumā, ja operators ir binārs, tad tas tiek rakstīts abiem operandiem starpā. Turpmāk tekstā kreisais operands tiek definēts kā šāda bināra operatora operands, kas atrodas pa kreisi no operatora, un labais kas attiecīgi ir pa labi no tā. Piemēram, izteiksmē $23 + 45$ skaitlis 23 ir kreisais operands, 45 ir labais operands, un + ir binārais summas operators.

Aritmētiskie operatori: tiek pielietoti skaitļiem, un atgriež skaitlisku vērtību.

- + saskaitīšana, atgriež divu skaitļu summu
- - atņemšana, atgriež pirmā skaitļa vērtību mīnus otrā skaitļa vērtību
- * reizināšana, atgriež divu skaitļu reizinājumu
- / dalīšana, atgriež kreisā operanda dalījumu ar labo operandu. Ja labais operands ir nulle, tad tiek izmests izņēmums `InvalidOperationException`
- % modulis, atgriež kreisā skaitļa operanda moduli ar labā operanda vērtību

Aritmētiskās salīdzināšanas operatori: tiek pielietoti skaitļiem, un atgriež patiesuma vērtību.

- > lielāks par, atgriež patiesu vērtību, ja kreisā operanda vērtība ir lielāka par labā operanda vērtību
- < mazāks par, atgriež patiesu vērtību, ja kreisā operanda vērtība ir mazāka par labā operanda vērtību
- \geq lielāks vai vienāds ar, atgriež patiesu vērtību, ja kreisā operanda vērtība ir lielāka vai vienāda ar labā operanda vērtību
- \leq mazāks vai vienāds ar, atgriež patiesu vērtību, ja kreisā operanda vērtība ir mazāka vai vienāda ar labā operanda vērtību

Ekvivalences operatori: tiek pielietoti jebkura datu tipa operandiem un atgriež patiesuma vērtību.

- == ir vienāds, atgriež patiesu vērtību, ja abu operandu vērtības ir vienādas. Protī, atgriež aplamnu vērtību, ja abi operandi ir ar dažādiem datu tipiem.
- != nav vienāds ar, atgriež patiesu vērtību, ja abu operandu vērtības nav vienādas, tai skaitā arī ja to datu tipi ir dažādi.

Logiskie operatori: Pielietoti patiesuma vērtībām, un atgriež patiesuma vērtību.

- ! nēgācija, apvērš patiesuma vērtību. Ir unārs operators.
- && konjukcija, atgriež patiesu vērtību, ja abu operandu vērtības ir patiesas
- || disjunkcija, atgriež patiesu vērtību, ja vismaz viena no abu operandu vērtībām ir patiesa.

2.3.2. Operatoru darbības kārtība

Katram operatoram ir noteikta sava prioritāte, tas ir, kārtība, kādā apakšizteiksmes ar vairākiem operatoriem tiek izpildītas. Piemēram, reizināšanas operatoram ir augstāka prioritāte, nekā saskaitīšanas operatoram, tāpēc izteiksme $2 + 3 * 4$ tiek izskaitlota kā $2 + (3 * 4)$, nevis $(2 + 3) * 4$. Zemāk ir uzskaitīti operatori to prioritātes secībā, no augstākās uz zemāko. Operatori ar vienādu prioritāti tiek minēti kopīgi vienā saraksta apakšpunktā.

- ! (unārs negācijas operators)
- *, /, % (aritmētiskie reizināšanas, dalīšanas un modula operatori)
- +, - (aritmētiskie saskaitīšanas un atņemšanas operatori)
- >, <, >=, <= (aritmētiskie salīdzināšanas operatori)
- ==, != (ekvivalences operatori)
- && (konjukcija)
- || (disjunkcija)

Ir kritiski atzīmēt, ka dažādu operatoru izpildes kārtību var mākslīgi paaugstināt, izmantojot apāļas iekavas. Izteiksmes iekavās tiek izpildītas pirmās, neatkarīgi no tajās esošo operatoru prioritātes.

Skaidrības labad, tiek dots piemērs ar salikušu izteiksmi un tās izvērtēšanas kārtību:

`3 + 4 % 2 == 3 && true || false`

Alternatīvi, to var pārrakstīt ar iekavām, kas ilustrē izvērtēšanas kārtību:

`((3 + (4 % 2)) == 3) && (true || false)`

Tātad, apakšizteiksme

`((3 + (4 % 2)) == 3)`

tieka izvērtēta pirmā (jo atrodas labajā pusē), kas rezultātā atgriež patiesu vērtību. Pēc tam tiek izvērtēta apakšizteiksme

`(true || false)`

kas arī atgriež patiesu vērtību. Beigās tiek pielietots disjunkcijas operators ||, kas atgriež patiesu vērtību, jo vismaz viens no abiem operandiem (kas īstenībā ir izteiksmes) ir patiess.

2.4. Izvērtēšanas kārtība

Līdzīgi kā daudzās citās programmēšanas valodās, piemēram Java un Ruby, arī valodā Immutant izteiksmju izvērtēšanas kārtība ir no kreisās uz labo pusī. Tas nozīmē, ka izteiksmes kreisais operands tiek izvērtēts pirms labā operanda. Tas, gan, negarantē ka jebkuras izteiksmes pirmie kreisējie operandi tiks izvērtēti pirmie, jo saliktas izteiksmes ar vairāk par vienu operatoru nēm vērā operatoru prioritātes un asociativitāti.

Zemāk ir dots piemērs, kas ilustrē šo izvērtēšanas kārtību:

```
pure fn add(a, b) {  
    return a + b;  
}  
  
imut sum = add(2, 3) + 4;
```

Dotajā piemēra mainīgajā (skat. 2.2.) `sum` tiek piešķirta vērtība, kas pēc būtības ir izvērtēts izteiksmes `add(2, 3) + 4` rezultāts. Tā kā izteiksmes kreisais operands ir funkcijas izsaukums (skat. 2.5.) `add(2, 3)`, tad vispirms tiek izvērtēta šī apakšizteiksme, kas rezultātā atgriež skaitli 5. Pēc tam tiek izvērtēts labais operands 4 (tas ir parasts skaitlis, tāpēc šeit netiek padarīts daudz darba), un beigās tiek pielietots saskaitīšanas operators `+`, kas atgriež summu 9. Tātad, mainīgajam `sum` tiek piešķirta vērtība 9.

2.4.1. Saīsinātā izvērtēšana

Interpretatora optimizācijas nolūkos, valodas specifikācijā ietilpst arī saīsinātās izvērtēšanas mehānisms, kas ļauj izvairīties no nevajadzīgu apakšizteiksmju izvērtēšanu, logiskajās izteiksmēs ar disjunkciju [3].

Pēc definīcijas, logiskā izteiksme ar disjunkciju ir patiesa, ja vismaz viens no tās operandiem ir patiess. Tā kā valodā Immutant izteiksmes tiek izvērtētas no kreisās puses uz labo, tad ir pietiekami izvērtēt tikai kreiso operandu, ja tas ir patiess.

Piemēram, izteiksmi `true || (someFunction() + 5 > 10)` izvērtē kā patiesu, pie tam interpretators ignorēs (neizvērtēs) labo operandu.

2.5. Funkcijas

Funkcijas ir pilnībā vai daļēji izolēts program-kods, kas var tikt izsaukts un izmantots ar dažādiem parametriem, dažādās vietās un dažādos laika brīžos. Funkcijas pašas par sevi ir daļa

no programmas koda, tomēr, lai tās varētu tikt izpildītas, ir nepieciešams tās izsaukt.

Funkcijas definē sekojošā formā:

```
<purity> fn <identifier>(<parameters>) {  
    <statements>  
}
```

<purity> apzīmē funkcijas īpašību mainīt datus ārpus tās lokālā konteksta. Matemātikā "impure" jeb tiešā tulkojumā no angļu valodas netīrsāpzīmē funkcijas, kas maina ārējos stāvokļus vai ir atkarīgas no tiem. Savukārt "pure" jeb "tīras" funkcijas ir tādas, kas neietekmē ārējos stāvokļus un ir atkarīgas tikai no to parametriem. Tīru funkciju izmantošana pirmkodā ir ieteicama, jo tā padara programmu prognozējamāku un vieglāk saprotamu, jo zināms ka tīras funkcijas var izsaukt tikai citas tīras funkcijas vai izteiksmes, kas nozīmē, ka tās nevienā brīdī neizmaina ārējo stāvokli. Tātad, pure atslēgvārds tiek lietots, lai definētu tīru funkciju, bet impure - netīru. Ja funkcija ir definēta kā tīra, tad tās kermenī nav atļauts izsaukt netīras funkcijas vai veikt citas darbības, kas maina ārējo stāvokli. No otras pusēs, šī atslēgvārda lietošana nav obligāta, jo valodā Immutant pēc noklusējuma visas funkcijas tiek uzskatītas par tīrām.

```
fn <identifier>(<parameters>) {  
    <statements>  
}
```

Augstāk redzamajā piemērā funkcija tiek definēta kā tīra, jo nav lietots neviens no tīrības īpašības atslēgvārdiem. Atslēgvārds fn apzīmē, ka pēc tā seko funkcijas definicija. <identifier> satur funkcijas nosaukumu, kas ir unikāls identifikators atmiņā. Uz funkcijas nosaukumu attiecas tie paši noteikumi, kas minēti sadalā 2.2. par mainīgo identifikatoriem.

Pēc funkcijas nosaukuma seko apalās iekavas, kas satur parametru sarakstu <parameters>. Parametri ir iekšējā funkcijas konteksta mainīgie, kas tiek nodoti funkcijai tās izsaukšanas brīdī, un kuru vērtības funkcija izmanto savā darbībā. Parametru saraksts ir komatu atdalītu parametru virkne. Ja funkcijai nav parametru, tad iekavas ir tukšas.

Funkcijas kermenis <statements> ir ietverts figūriekavās, un satur apgalvojumus un izteiksmes, kas tiek izpildītas, kad funkcija tiek izsaukta. Funkcijas kermenī ir jābūt vismaz vienam apgalvojumam vai izteiksmei. Ja funkcija ir tīra, tad tās kermenī nav atļauts izsaukt netīras funkcijas vai veikt citas darbības, kas maina ārējo stāvokli.

Piemērs tīrai funkcijai, kas aprēķina divu skaitļu summu:

```
pure fn add(a, b) {  
    return a + b;  
}
```

Piemērs netīrai funkcijai, kas pieskaita jaunu skaitli globālam mainīgajam:

```
mut num = 4;  
impure fn addGlobal(newNum) {  
    num += newNum;  
}
```

Funkcijas izsaukums ir izteiksme, kas satur funkcijas nosaukumu, kam seko apalās iekavas ar argumentu sarakstu. Argumenti ir vērtības, kas tiek nodotas funkcijai tās izsaukšanas brīdī, un kuru vērtības funkcija izmanto savā darbībā. Argumentu saraksts ir komatu atdalītu argumentu virkne. Ja funkcijai nav argumentu, tad iekavas ir tukšas. Argumentus padod funkcijai secīgi, tādā pašā secībā kā tie ir definēti funkcijas parametru sarakstā.

Piemērs funkcijas izsaukumiem:

```
addGlobal(5);  
imut sum = add(3, 7);
```

2.5.1. Iebūvētas funkcijas

Valodā Immutant ir definētas sekojošas iebūvētas funkcijas:

- `print(value)` - Izvada dotā operanda vērtību uz konsoli. Pieņem jebkura datu tipa vērtību kā argumentu, un izvada tās reprezentāciju kā virkni uz konsoli.
- `input(prompt)` - Parāda dotā virknes tipa argumenta vērtību kā uzvedni lietotājam, un gaida lietotāja ievadi. Atgriež lietotāja ievadīto vērtību kā virknes datu tipu.
- `toString(value)`, `toNumber(value)`, `toBoolean(value)`, `typeof(value)` - Datu tipu konversijas funkcijas, kas aprakstītas sadalā 2.2.3.

2.6. Kontroles plūsma

Kontroles plūsma ir mehānisms, kas nosaka programmas izpildes secību. Valodā Immutant ir definēti sekojoši kontroles plūsmas mehānismi: `if-else` zarošanās un cikls `while`.

2.6.1. Apgalvojums if-else

Apgalvojums `if-else` ļauj izpildīt dažādas koda daļas atkarībā no nosacījuma izpildes. Sintakse ir sekojoša:

```
if (<condition>) {  
    <statements>  
} else {  
    <statements>  
}
```

<condition> ir logiska izteiksme, kas rezultātā atgriež patiesuma vērtību. Ja izteiksmes vērtība ir patiesa, tad tiek izpildīti apgalvojumi <statements> iekš pirmās figūriekavas. Ja izteiksmes vērtība ir aplama, tad tiek izpildīti apgalvojumi <statements> iekš otrās figūriekavas pēc atslēgvārda **else**.

Ja ir nepieciešams izpildīt vairākus nosacījumus, tad var izmantot vairākas **else if** zarošanās. Sintakse ir sekojoša:

```
if (<condition1>) {  
    <statements1>  
} else if (<condition2>) {  
    <statements2>  
} else {  
    <statements3>  
}
```

Pie tam, apgalvojums **else** nav obligāts, un to var izlaist, ja nav nepieciešams izpildīt kodu gadījumā, ja neviens no nosacījumiem nav izpildīts.

Piemērs programmai, kas atkarība no skaitļa vērtības izvada atbilstošu ziņojumu:

```
imut num = 10;  
  
if (num > 0) {  
    print("Number is greater than zero");  
} else if (num < 0) {  
    print("Number is less than zero");  
} else {  
    print("Number is zero");  
}
```

2.6.2. Cikli

Cikls **while** ļauj izpildīt koda daļu atkārtoti, kamēr nosacījums ir izpildīts. Sintakse ir sekojoša:

```
while (<condition>) {
```

```
<statements>
}
```

<condition> ir logiska izteiksme, kas rezultātā atgriež patiesuma vērtību. Ja izteiksmes vērtība ir patiesa, tad tiek izpildīti apgalvojumi <statements> iekš figūriekavām. Pēc apgalvoju mu izpildes, nosacījums tiek pārbaudīts vēlreiz, un ja tas joprojām ir patiess, tad apgalvojumi tiek izpildīti vēlreiz. Šis process turpinās, kamēr nosacījums kļūst aplams. Ja nosacījums sākotnēji ir aplams, tad cikla ķermenis netiek izpildīts ne reizi.

Ciklisku darbību var nodemonstrēt ar fibonacci skaitļu virknes ģenerēšanu:

```
// Demonstre mainīgo izmantošanu ciklā
mut prev = 0;
mut curr = 1;
mut count = 0;
imut n = 10;

while (count < n) {
    imut val = curr;
    print(val);
    imut next = prev + curr;
    prev = curr;
    curr = next;
    count = count + 1;
}
```

2.7. Atslēgas vārdi

Valodā Immutant ir definēti sekojoši atslēgas vārdi, kas ir rezervēti valodas sintaksei un tiem nevar tikt piešķirta cita nozīme:

- **imut** - tiek lietots, lai deklarētu nemutableus mainīgos
- **mut** - tiek lietots, lai deklarētu mutableus mainīgos
- **fn** - tiek lietots, lai definētu funkcijas
- **pure** - tiek lietots, lai definētu tīras funkcijas
- **impure** - tiek lietots, lai definētu netīras funkcijas
- **if** - tiek lietots, lai definētu nosacījuma apgalvojumu
- **else** - tiek lietots, lai definētu nosacījuma apgalvojuma alternatīvu

-
- `while` - tiek lietots, lai definētu ciklu
 - `return` - tiek lietots, lai atgrieztu vērtību no funkcijas
 - `true` - patiesuma vērtība
 - `false` - aplamas vērtība

2.8. Klūdas un izņēmumi

Neviens vēl nav uzrakstījis nevainojamu programmu no pirmās reizes, tāpēc klūdas un ar to sasitītā programmu atklūdošana ir neizbēgama bet dabiska programmēšanas sastāvdaļa. Lai palīdzētu programmētājiem identificēt un novērst klūdas, Immutant valodas interpretohrs izmet izņēmumus un klūdu ziņojumus, kad tiek konstatēta kāda klūda izpildes laikā.

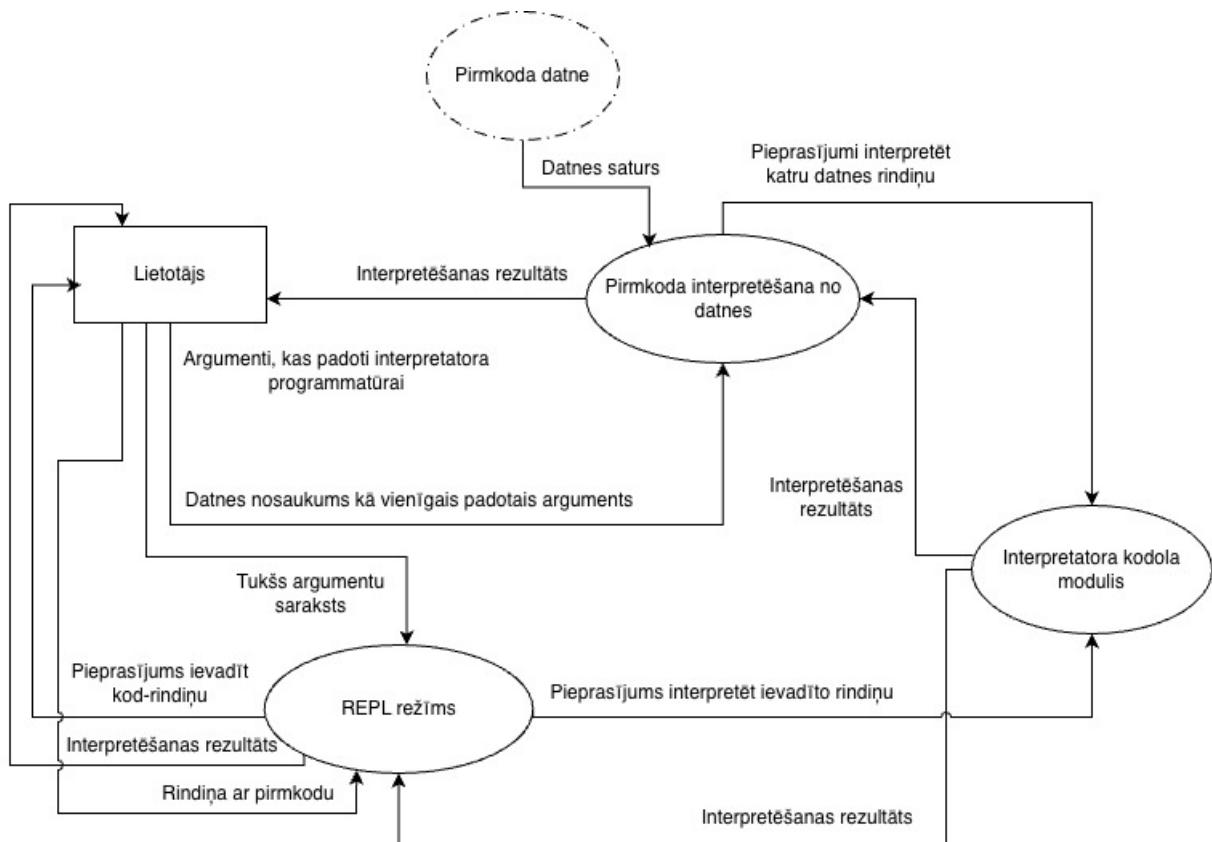
- `ImplicitConversionException` - Tieki izmests, kad tiek konstatēta netieša datu tipu konversija. Visbiežāk tas notiek pielietojot operatorus ar dažādiem datu tipiem, piemēram, saskaitot virkni un skaitli.
- `InvalidTypeConversionException` - Tieki izmests, kad atlautā tiešā veida datu tipu konversija nav iespējama. Piemēram, mēģinot pārvērst virkni, kas nesatur derīgu skaitlisko vērtību, par skaitli.
- `UndeclaredVariableException` - Tieki izmests, kad tiek izmantots mainīgais, kas nav deklarēts (vismaz ne redzamajā redzeslokā).
- `InvalidOperationException` - Tieki izmests, ja tiek veikta nederīga operācija, piemēram, dalīšana ar nuli.
- `ImmutableVariableModificationException` - Tieki izmests, kad nemutablu mainīgo tiešā vai netiešā (caur netīru funkciju) veidā mēģina mainīt.
- `SyntaxError` - Tieki izmests, ja programkods satur nekorektu sintaksi, kuru interpretohrs nespēj apstrādāt. (vairāk par sintakses apstrādi skat. nodaļā 3.)

3. PROGRAMMATŪRAS PRASĪBU SPECIFIĀCIJA

Šeit būs info par lekseri, parsētāju un tree walker.

3.1. Funkcionālās prasības

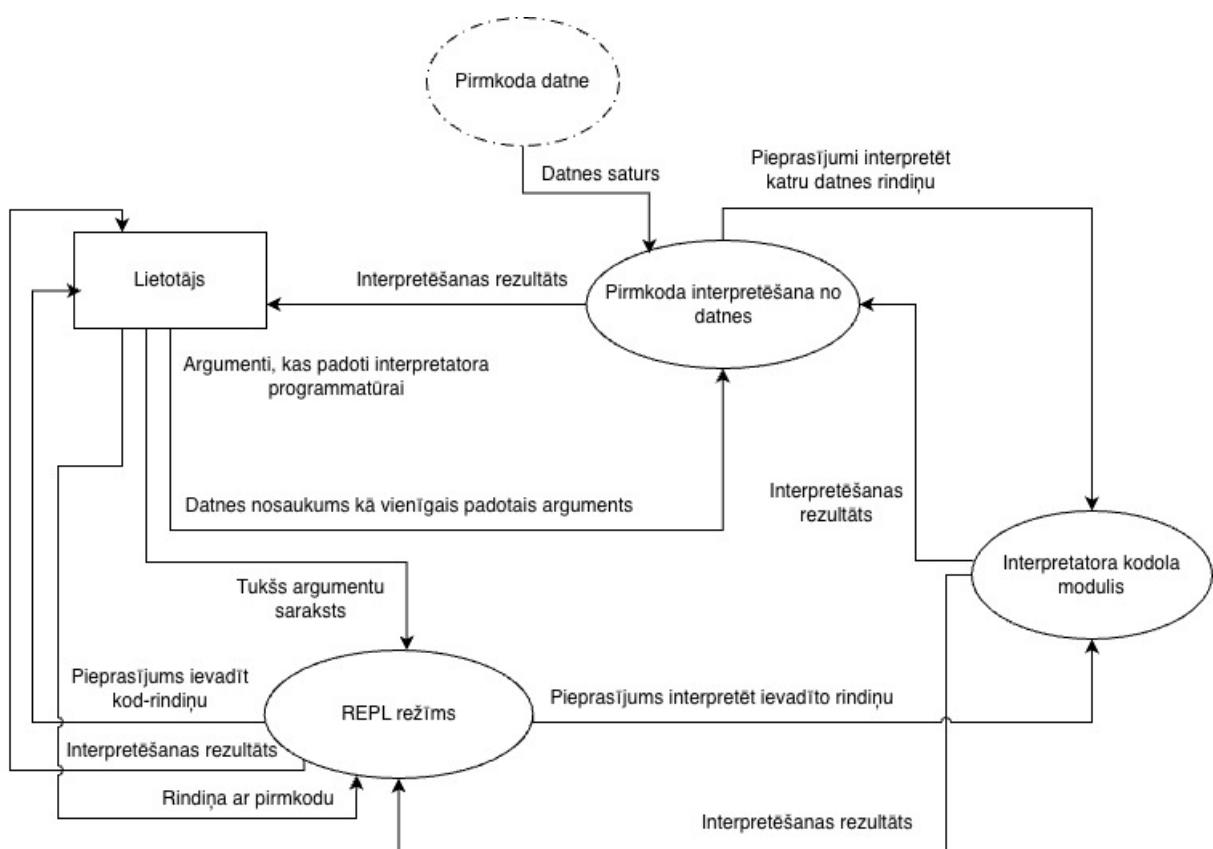
Interpretatora programmatūru iedala 5 moduļos, ktrs no tiem atbild par savu funkcionalitāti. Skenēšanas, parsešanas un izvērtēšanas moduli veido pašu pamatu interpretēšanai, taču ir nepieciešami arī citi moduli, lai nodrošinātu pilnvērtīgu programmu - lietotāja saskarnes modulis un interpretatora kodola modulis.

3.1. Att. 1. Jūmeņa datu plūsmas diagramma

Modulis	Funkcija	Identifikators
Lietotāja saskarnes modulis	Pirmkoda interpretēšana no datnes	CLI-1
	REPL režīms	CLI-2
Interpretatora kodola modulis	Interpretēšanas piespiedu apstādināšana	CORE-1
Skenēšanas modulis	Rakstzīmju pārveidošana uz leksēmu zīmogiem	LEX-1
	Burtciparu ne-virkņu vērtību skenēšana	LEX-2
	Literālo vērtību skenēšana	LEX-3
Parsēšanas modulis	Leksēmu parsešana uz AST kokiem	PARSE-1
	Parsētāja sinhronizēšana pēc notikušās parsēšanas klūdas	PARSE-2
Izvērtēšanas modulis	AST koka izvērtēšana	EVAL-1
	Izteiksmes AST koka izvērtēšana	EVAL-2
	Priekšraksta AST koka izvērtēšana	EVAL-3

3.1. Tabula Funkciju sadalījums pa moduļiem

3.2. Att. 1. līmeņa datu plūsmas diagramma

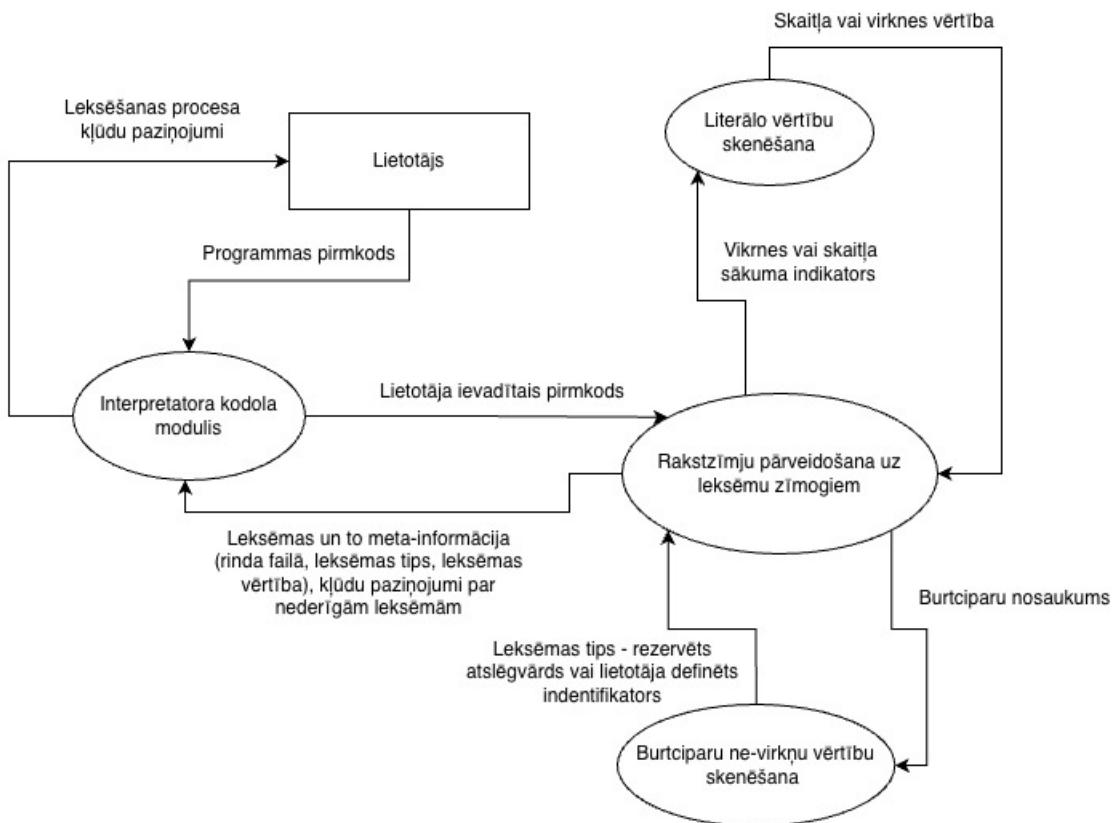
Paziņojuma identifikators	Paziņojuma apraksts
SYNTAX_ERR-1	Ja skeneris sagaida virknes beigu simbolu, bet to neatrod, parāda paziņojumu: “Unterminated string literal”.
SYNTAX_ERR-2	Ja skaitlis neatbilst valodas specifikācijai, parāda paziņojumu: “Invalid number”.
SYNTAX_ERR-3	Ja skeneris neatpazīst leksēmas tipu, t.i., tā neeksistē valodas alfabetā, parāda paziņojumu: “Invalid token: <lexeme>”. <lexeme> tiek aizstāts ar neatpazītās leksēmas vērtību.
SYNTAX_ERR-4	Ja parsētājs neatrod atverošo iekavu nosacījuma izteiksmei, parāda paziņojumu: “Expected '(' after condition_source“. <condition_source> ir nosacījuma izteiksmes lietotājs - if vai while priekšraksti.
SYNTAX_ERR-5	Ja izteiksme ir grupēta iekavās vai ir daļa no nosacījuma un pēc tās neseko aizverošā iekava, parāda paziņojumu: “Expected ')' after expression“.
SYNTAX_ERR-6	Ja priekšraksta beigās nav atrodamas semikola zīmes, parāda paziņojumu: “Expected ';' after <expr_type>”. ‘<expr_type>‘ ir vai nu expression statement vai variable declaration atkarībā no priekšraksta.
SYNTAX_ERR-7	Ja priekšraksts ir bijis atverošais pirmkoda bloks, bet aizverošā figūriekava netika atrasta, tad parāda paziņojumu: “Expected ')' after block statement“
SYNTAX_ERR-8	Ja funkcijas izsaukumā padotais argumentu saraksts netiek noslēgts ar aizverošo iekavu, tad parāda paziņojumu: “Expect ')' after arguments.“
SYNTAX_ERR-9	Ja parsētājs neatrod izteiksmi, kur tai būtu jābūt, parāda paziņojumu: “Expected expression“.
SYNTAX_ERR-10	Ja piesķiršanas operatora kreisais operands nav derīgs, lai izpildītu operāciju (nav lvalue), tad parāda paziņojumu: “Invalid assignment target.“.
RUNTIME_ERR-1	Ja dalīšanas operācijai padots dalītājs 0, tad parāda paziņojumu: “Division by zero is illegal“.

RUNTIME_ERR-2	Ja lietotājs izmanto mainīgo vidē, kur tas nav deklarēts un neeksistē, tad parāda paziņojumu: “Undefined variable: <t>“. <t>tiek aizvietots ar attiecīgā mainīgā nosaukumu.
RUNTIME_ERR-3	Ja operācijas operandu tipi neatbilst valodas specifikācijai, tad parāda paziņojumu “Expected a <t>value“. <t>tiek aizvietots ar atbilstošu datu tipu, ko izvērtēšanas modulis sagaidīja.
RUNTIME_ERR-4	Ja operatoram + abi operandi nav vienādā tipa un nav ne virknes ne skaitļu tipa, tad parāda paziņojumu: “Operands to '+' must be both numbers or both strings“.
RUNTIME_ERR-5	Ja abi dalīšanas operācijas operandi nav skaitļi, izmet paziņojumu: “Operands to '/' must be numbers“.
RUNTIME_ERR-6	Ja funkcijas izsaukuma saucējs nav derīga funkcija, tad parāda paziņojumu: “Callee is not a function“.
RUNTIME_ERR-7	Ja mainīgais ar tādu pašu nosaukumu ir jau iepriekš deklarēts, parāda paziņojumu: “Variable already defined: <t>“. <t>tiek aizstāts ar attiecīgu mainīgā nosaukumu.
RUNTIME_ERR-8	Ja funkcija tiek izsaukta ar argumentu skaitu, kas atšķirās no parametru skaita funkcijas definīcijā, parāda paziņojumu: “Incorrect number of arguments passed to function“.
RUNTIME_ERR-9	Ja tīras funkcijas izsaukumā tiek padots arguments ka ir mutables mainīgais, parāda paziņojumu: “Cannot pass mutable argument to impure function“.
MISC_ERR-1	Ja doto failu neizdodas nolasīt, parāda paziņojumu: “Error: Could not open file“.

3.2. Tabula Klūdu paziņojumu apraksts

3.2. Skenēšanas modulis

Skenēšanas modulis ir atbildīgs par pirmkoda pārvēršanu leksēmās. Skenēšanas modulis izmanto leksisko analīzi, lai identificētu un kategorizētu pirmkoda elementus, piemēram, atslēgvārdus, operatorus, literālas vērtības un identifikatorus.

3.3. Att. Skenēšanas modula 2.līmena DPD

Identifikators:	LEX-1
Nosaukums:	Rakstzīmu pārveidošana uz leksēmu zīmogiem
Mērķis:	Pārvērst pirmkodu leksēmās
Ievaddati:	Lietotāja pirmkods
Apstrāde:	Skeneris dotajā secībā iziet cauri katram simbolam un pārvērš to atbilstošā leksēmā, veicot nepieciešamās papildfunkcijas pilnu leksēmu vērtību nolasīšanai, ja leksēma nesastāv tikai no vienas rakstzīmes.
Izvaddati:	Leksēmas un skenēšanas klūdas, ja tādas radušās procesā.
Klūdu paziņojumi:	SYNTAX_ERR-1 SYNTAX_ERR-2

SYNTAX_ERR-3

3.3. Tabula Funkcijas LEX-1 apraksts

Identifikators:	LEX-2
Nosaukums:	Literālo vērtību skenēšana
Mērķis:	Noskaidrot pilnas leksēmu vērtības kā literālus
Ievaddati:	Lietotāja pirmkods, leksēmas vērtības sākuma simbols, kas indicē, ka leksēma varētu būt noteikta tipa vērtība
Apstrāde:	Tiek noskaidrots vai leksēma var būt skaitlis vai virkne. Ja tas ir skaitlis, tad skeneris iteratīvi nolasa ciparu aiz ciparu, ļaujot vienam punkta simbolam atrasties šajā skaitlī, kas apzīmētu decimāldaļu. Virknes gadījuma skeneris noalasa visus simbolus sākot at atverošo un beidzot ar aizverošo pēdiņas simbolu.
Izvaddati:	Leksēmas pilna vērtība un skenēšanas klūdas, ja tādas radušās procesā.
Klūdu paziņojumi:	SYNTAX_ERR-1 SYNTAX_ERR-2

3.4. Tabula Funkcijas LEX-2 apraksts

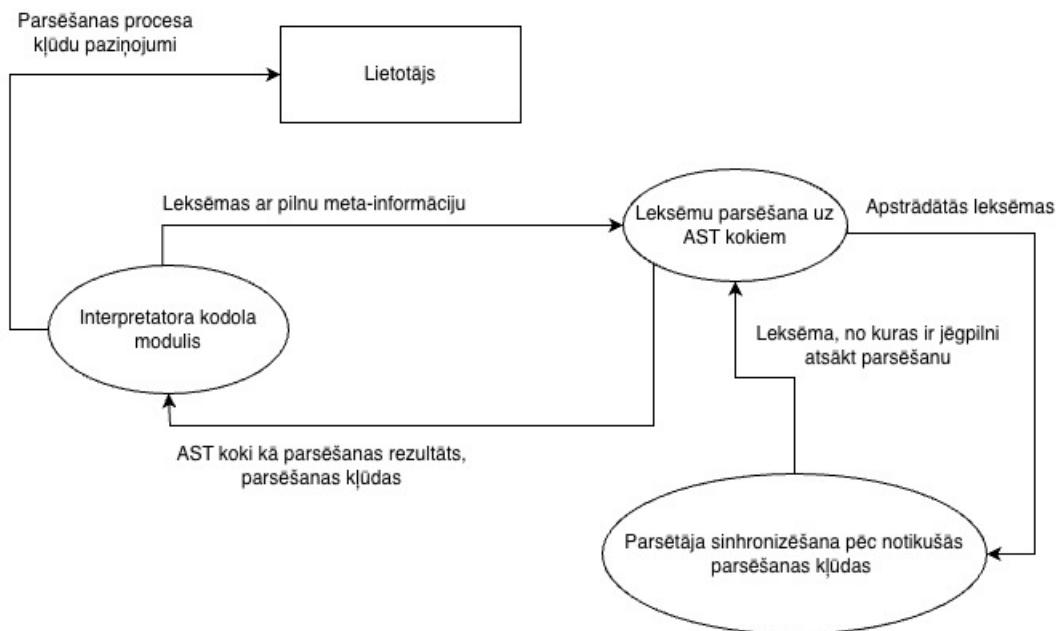
Identifikators:	LEX-3
Nosaukums:	Burtciparu ne-virkņu vērtību skenēšana

Mērkis:	Noskaidrot vai dotā vērtība ir valodā rezervēts atslēgvārds vai lietotāja definēts identifikators
Ievaddati:	Lietotāja pirmkods, leksēmas vērtības sākuma simbols, kas indicē, ka leksēmai jābūt burtciparu ne-virknes vērtībai
Apstrāde:	Funkcija pārbauda, vai dotā vērtība neatbilst precīzi kādam no valodā rezervētiem atslēgvārdiem. Pretējā gadījumā tiek atgriezta informācija, ka leksēma ir lietotāja definēts identifikators.
Izvaddati:	Burtciparu ne-virkņu datu tips un vērtība
Klūdu paziņojumi:	-

3.5. *Tabula* Funkcijas LEX-3 apraksts

3.3. Parsešanas modulis

Parsešanas modulis ir atbildīgs par leksēmu pārvēršanu abstraktā sintakses kokā (AST). Parsešanas modulis izmanto sintaktisko analīzi, lai identificētu un strukturētu pirmkoda elementus, piemēram, izteiksmes, apgalvojumus un priekšrakstus.

3.4. Att. Parsešanas modula 2.līmeņa DPD

Identifikators:	PARSE-1
Nosaukums:	Leksēmu parsēšana uz AST kokiem
Mērķis:	Pārvērst leksēmas abstraktā sintakses kokā (AST), lai pirmkoda izvērtēšana būtu iespējama
Ievaddati:	Leksēmas no lietotāja pirmkoda
Apstrāde:	Parsētājs izmanto rekursīvo nolaišanās algoritmu, parsējot leksēmas no gramatikas sākuma produkcijas līdz pat dzīlākajai produkcijai, lai nodrošināti viennozīmīgu AST koka uzbūvi, respektējot uzdotās izteiksmju prioritātes.
Izvaddati:	AST koki un parsešanas klūdas, ja tādas radušās procesā.
Klūdu paziņojumi:	SYNTAX_ERR-4 SYNTAX_ERR-5 SYNTAX_ERR-6

SYNTAX_ERR-7

SYNTAX_ERR-8

SYNTAX_ERR-9

SYNTAX_ERR-10

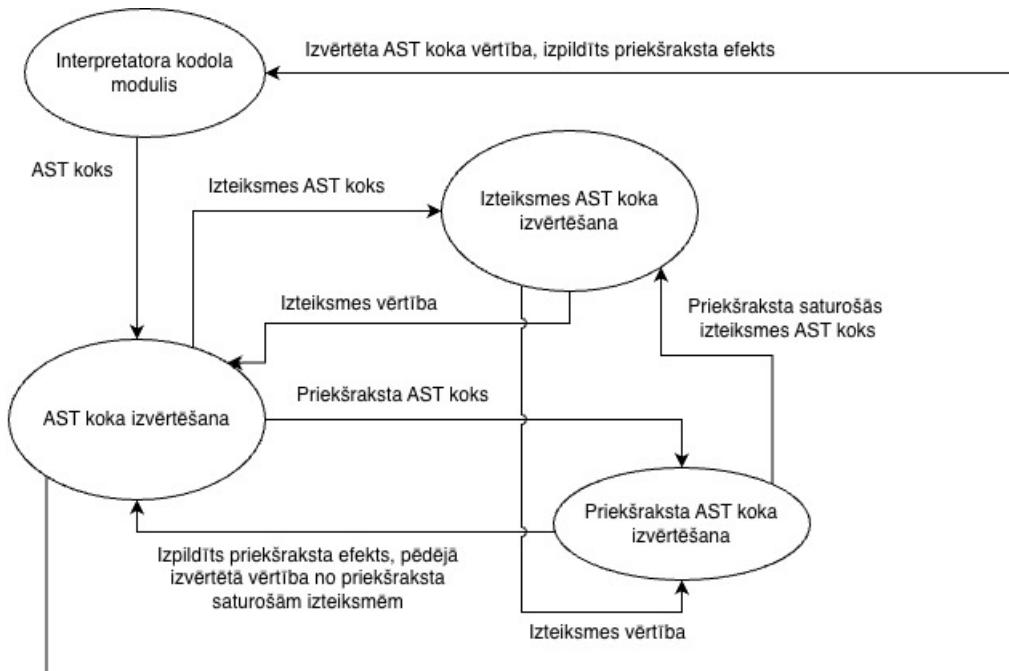
3.6. *Tabula* Funkcijas PARSE-1 apraksts

Identifikators:	PARSE-2
Nosaukums:	Parsētāja sinhronizēšana pēc notikušās parsešanas kļūdas
Mērkis:	Parsēšanas kļūdas gadījumā nodot parsētajam informāciju, no kurās leksēmas ir jēgpilni atsākt parsešanu. Tas tiek darīts, lai lietotājs uzzinātu pēc iespējams vairāk kļūdu, ko ir veicis pirmkoda sintaksē, bet tajpat laikā nodrošināt, ka turpmākā parsešana nerada viltotus AST vai nelogiskas kļūdas.
Ievaddati:	Leksēmu masīvs un ziņa par pēdējo apstrādāto leksēmu
Apstrāde:	Funkcija iet pāri leksēmu masīvam, kamēr neatrod leksēmu, no kurās ir sagaidāms, ka sākas jauns priekšraksts, piemēram, mainīgā deklarācija.
Izvaddati:	Jauna pozīcija leksēmu masīvā, no kurās ir jēgpilni atsākt parsešanu
Kļūdu paziņojumi:	-

3.7. *Tabula* Funkcijas PARSE-2 apraksts

3.4. Izvērtēšanas modulis

Izvērtēšanas modulis ir atbildīgs par AST koku izvērtēšanu un programmas izpildi. Šis modulis ir pēdējais solis interpretācijas procesā, kur AST koks tiek pārvērsts par faktiskām darbībām un rezultātiem, kas atspoguļo lietotāja rakstītā pirmkoda ieceres.

3.5. Att. Izvērtēšanas modula 2.līmeņa DPD

Identifikators:	EVAL-1
Nosaukums:	AST koka izvērtēšana
Mērķis:	Izvērtēt AST koku un veikt darbības, kas atbilst lietotāja rakstītā pirmkoda logikai un semantikai.
Ievaddati:	pirmkods noparsēts AST kokos
Apstrāde:	Funkcija novērtē, vai dotais AST koks atbilst priekšrakstam vai izteiksmei, un nodot kontroli atbilstošai apstrādes funkcijai.
Izvaddati:	Izpildīts priekšraksta efekts, pēdējā izvērtētā vērtība no priekšraksta saturošām izteiksmēm

Klūdu paziņojumi:

3.8. Tabula Funkcijas EVAL-1 apraksts

Identifikators:	EVAL-2
Nosaukums:	Izteiksmes AST izvērtēšana
Mērķis:	Izvērtēt izteiksmes AST
Ievaddati:	Izteiksme AST formātā
Apstrāde:	Funkcija nosaka izteiksmes veidu un atbilstoši tam palaiž dotās izteiksmes izvērtēšanas algoritmu.
Izvaddati:	Izteiksmes vērtība, izpildīts efekts, ja tāds ir, piemēram, vērtības piešķiršana mainīgam
Klūdu paziņojumi:	RUNTIME_ERR-1
	RUNTIME_ERR-2
	RUNTIME_ERR-3
	RUNTIME_ERR-4
	RUNTIME_ERR-5
	RUNTIME_ERR-6
	RUNTIME_ERR-7
	RUNTIME_ERR-8
	RUNTIME_ERR-9

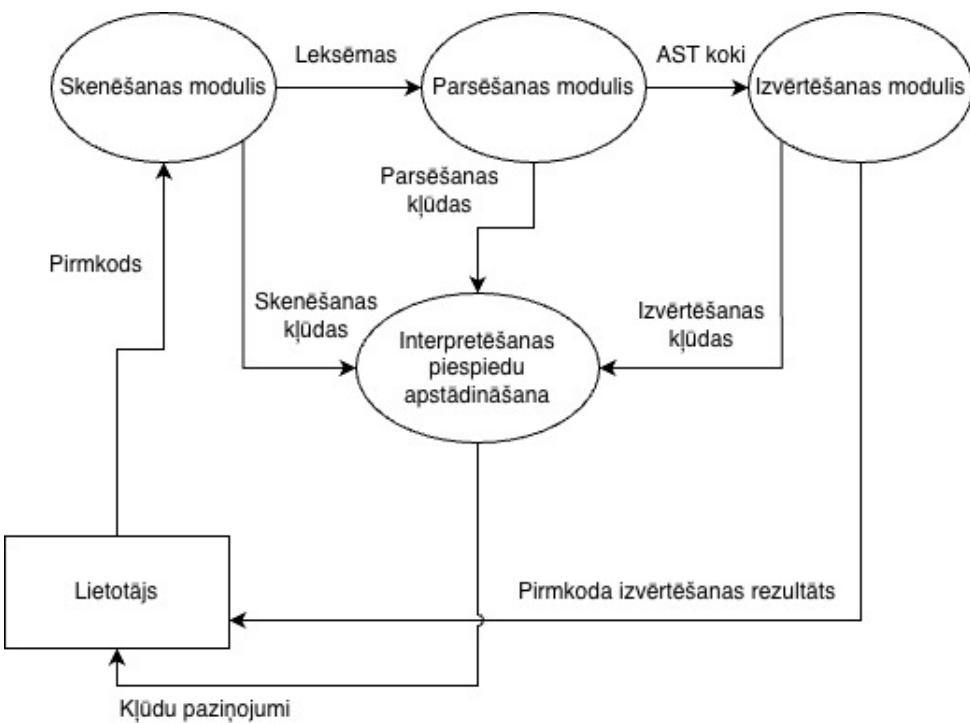
3.9. Tabula Funkcijas EVAL-2 apraksts

Identifikators:	EVAL-3
Nosaukums:	Priekšraksta AST izvērtēšana
Mērķis:	Izvērtēt priekšraksta AST
Ievaddati:	Priekšraksta AST koka izvērtēšana
Apstrāde:	Funkcija nosaka priekšraksta veidu un palaiž tam atbilstošu izvērtēšanas algoritmu. Tā kā priekšraksti sastāv no izteiksmēm, tas izmanto funkciju EVAL-2, lai sekmīgi izvērtētu visu priekšrakstu.
Izvaddati:	Izpildīts priekšraksta efekts, pēdējā izvērtētā vērtība no priekšraksta saturošām izteiksmēm
Klūdu paziņojumi:	Funkcijas daļa, kas dara unikālu darbu, neveido nevienas klūdas, tomēr iekšēji tā arī izmanto izteiksmju izvērtēšanu, tāpēc šī funkcijas realitātē rada visus paziņojumus no funkijas EVAL-2

3.10. Tabula Funkcijas EVAL-3 apraksts

3.5. Interepretatora kodola modulis

Interepretatora kodols ir atbildīgs par interpretēšanas procesa kontroli un pārvaldību. Tas nodrošina, ka visi 3 interpretēšanas procesa moduļi (skēnēšana, parsešana un izvērtēšana) padot saražotos datus viens otram novērš šo citu moduļu darbību, ja citā interpretēšanas modulī ir notikusi kāda klūda.

3.6. Att. Interpretatora kodola modula 2.līmeņa DPD

Identifikators: CORE-1

Nosaukums: Interpretēšanas piespiedu apstādināšana

Mērķis: Neļaut sekojošiem interpretēšanas procesa soliem turpināties, ja kādā no moduļiem ir notikusi klūda. Tas ir, nākamie soli, piemēram, parsešana vai izvērtēšana, ir bezjēdzīgi, ja dati, kas tiem tiktū padoti nav pilnvērtīgi.

Ievaddati: Klūdas no skenēšanas, parsešanas vai izvērtēšanas modula

Apstrāde: Funkcija izseko klūdas katrā no moduļiem un novērš turpmāko solu izpldi, ja tādas radušās.

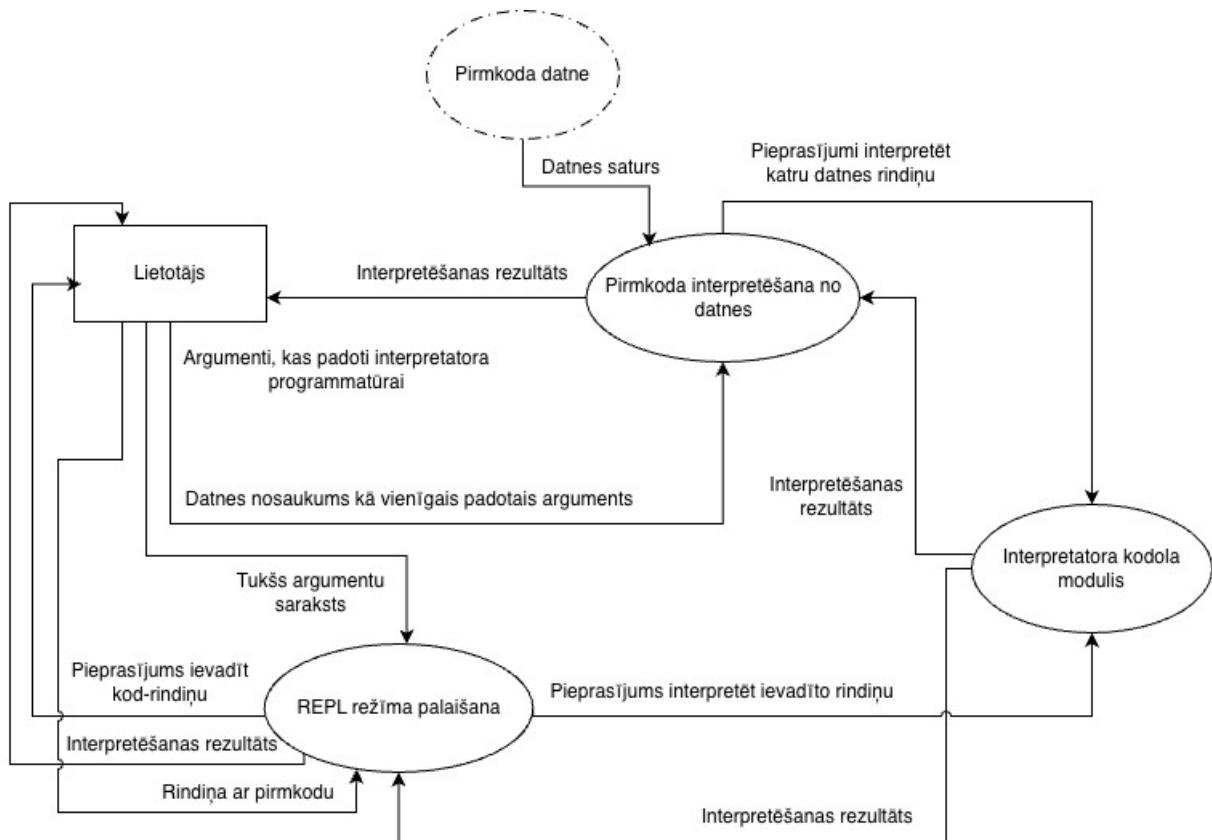
Izvaddati: Paziņojums par klūdu un uz kurās rindiņas tā ir notikusi

Klūdu paziņojumi: -

3.11. Tabula Funkcijas CORE-1 apraksts

3.6. Lietotāja saskarnes modulis

Lietotāja saskarnes modulis ir atbildīgs par mijiedarbību starp lietotāju un interpretatoru. Tas nodrošina veidu, kā lietotājs var ievadīt pirmkodu un saņemt rezultātus vai klūdu ziņojumus.

3.7. Att. Lietotāja saskarnes moduļa 2.līmeņa DPD

Identifikators: CLI-1

Nosaukums: Pirmkoda interpretēšana no datnes

Mērķis: Palaist interpretatoru ar pirmkodu no datnes

Ievaddati: Datnes celš

Apstrāde: Funkcija atver failu un nodot tās saturu interpretatora kodolam. Tas savukārt secīgi noskenē visas rindiņas un tikai tad nodot izveidotās leksēmas nākamajam interpretēšanas solim.

Izvaddati: Interpretēšanas rezultāts, klūdas, ja tādas radījušās

Klūdu paziņojumi: MISC_ERR-1

3.12. Tabula Funkcijas CLI-1 apraksts

Identifikators: CLI-2

Nosaukums: REPL režīms

Mērķis: Nodrošināt interaktīvu pirmkoda interpretēšanas vidi

Ievaddati: Viens vai vairāki (vienā blokā) pirmkoda priekšraksti

Apstrāde: Ja ievadītā pirmkoda rindiņa ir izvērtējama viena pati, tad uzreiz nodod kontroli kodolam, kas veic skenēšanu, paršešanu un izvērtēšanu tūlītēji. Tomēr, ja ievadītā rindiņa atver priekšrakstu bloku, funkcija uzkrāj pirmkodu buferī līdz lietotājs neaizver bloku. Gadījumā ar `if` priekšrakstu, funkcija pieprasīta lietotājam turpināt ievadīt vēl pimrkodu un sagaida `else` bloku pirms sākas interpretēšana, jo `if` un `else` kalpo kā viens loģisks bloks. Ja priekšraksts `if` tiek aizvērts un seko tukša rindiņa, funkcija to uztver kā `if` priekšrakstu bez noklusējuma izpildes, tāpēc beidz pieprasīt ievaddatus un izvērtē priekšrakstu, ja vien tas neatrodas citā blokā, kura aizvēršana arī ir jāsagaida.

Izvaddati: Interpretēšanas rezultāts, klūdas, ja tādas radījušās

Klūdu paziņojumi: -

3.13. Tabula Funkcijas CLI-2 apraksts

3.7. Nefunkcionālās prasības

3.7.1. Veikspēja

Sistēmai ir jāspēj interpretēt pirmkodu ar vidējo ātrumu vismaz 1000 līnijas sekundē standarta mūsdienu datora konfigurācijā.

3.7.2. Drošība

Sistēma pēc būtības nevar garantēt, ka interpretējamās programmas kods nenodarīs kaitējumu sistēmai. Lietotājam ir jāapzinās šie risk un jāievēro piesardzība, interpretējot nezināmas izcelsmes pirmkodu.

3.7.3. Uzturēšana

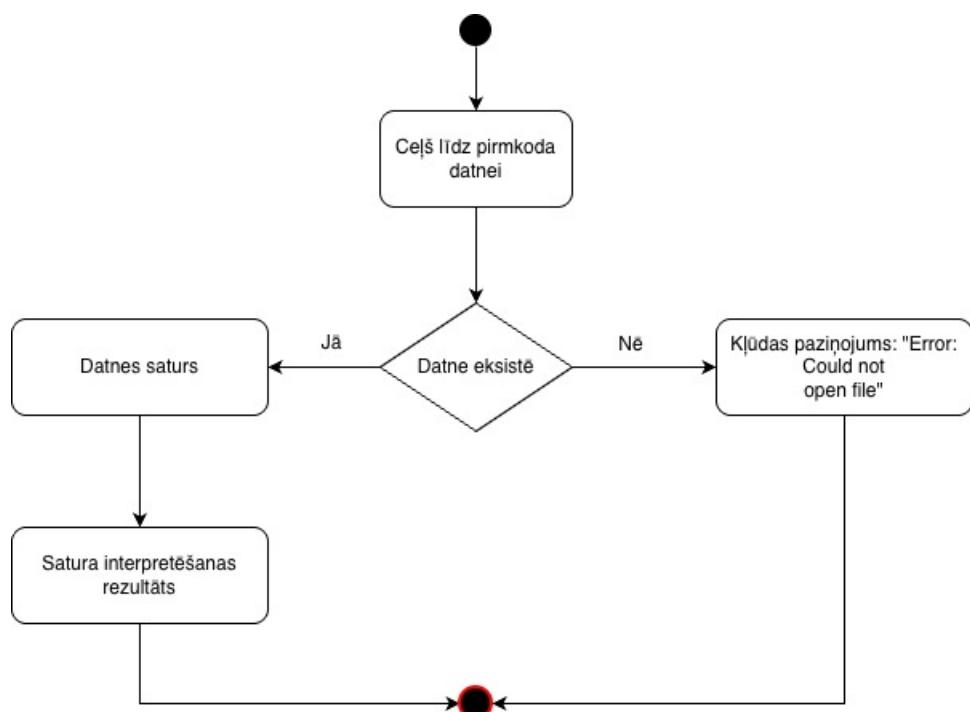
Sistēmas kodam jābūt labi dokumentētam un strukturētam logiskos moduļos, lai atvieglotu turpmāko uzturēšanu un attīstību. Ir jāveido vienības un integrācijas testi, lai nodrošinātu sistēmas stabilitāti un uzticamību pie veiktām izmaiņām.

4. PROGRAMMATŪRAS PROJEKTĒJUMA APRAKSTS

4.1. Dalējs funkciju projektējums

4.1.1. CLI-1 funkcijas projektējums: Pirmkoda interpretēšana no datnes

Primkoda datnes ir primārais veids, kā viegli izplatīt lietojumprogrammas. Tas ļauj lietotājiem saglabāt un koplietot savu kodu, kā arī palaist to dažādās vidēs. Šī funkcija nodrošina interpretēšanas palaišanu tieši no primkoda datnes.

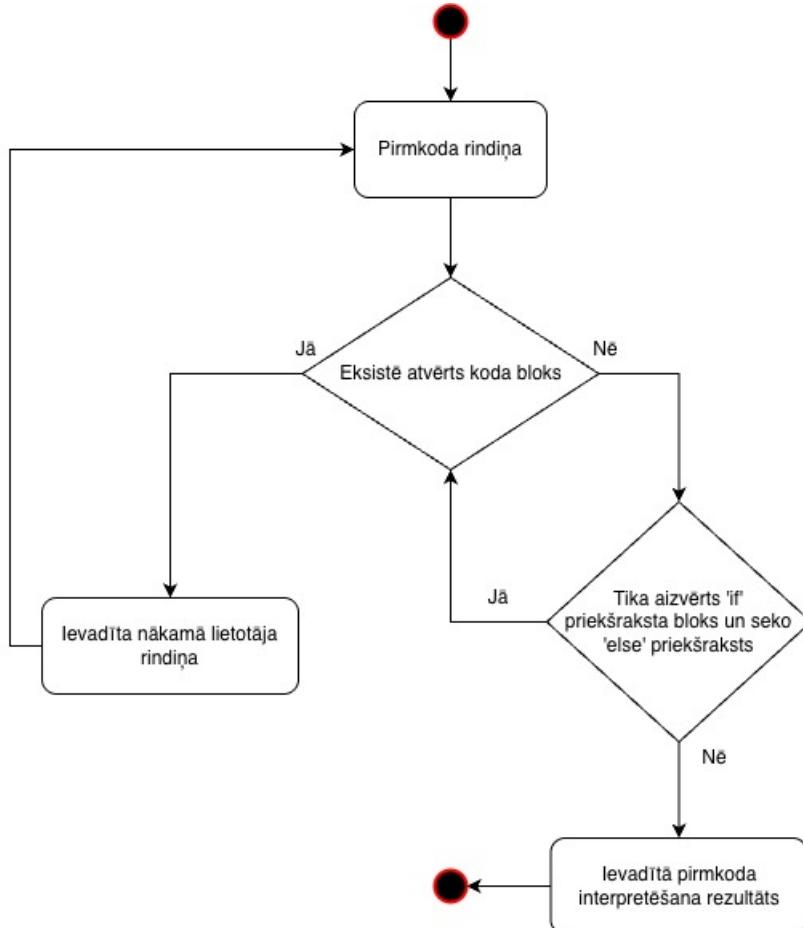

4.1. Att. Funkcijas CLI-1 projektējums

4.1.2. CLI-2 funkcijas projektējums: REPL režīms

Dažkārt ir noderīgi ātri pārbaudīt nelielu koda fragmentu un eksperimentēt interaktīvā veidā - tam domāta REPL (Read-Eval-Print Loop) funkcija. Tā ļauj lietotājam ievadīt pirmkoda

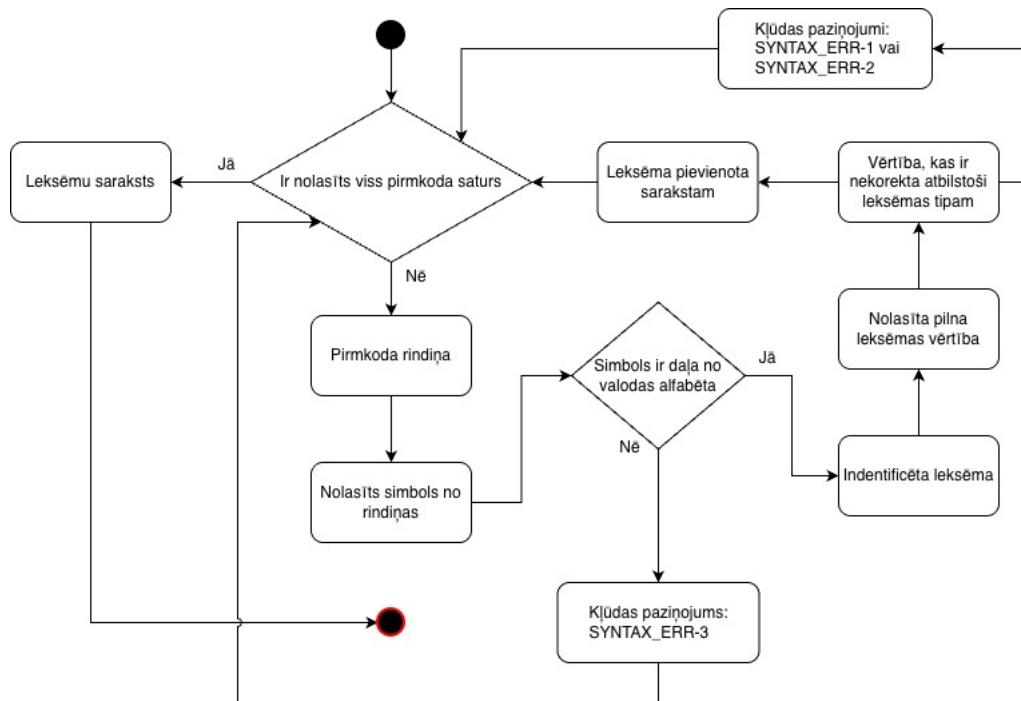
rindiņu, un uzreiz ieraudzīt rezultātu.

4.2. Att. Funkcijas CLI-2 projekτējums

4.1.3. LEX-1 funkcijas projekτējums: Rakstzīmju pārveidošana uz leksēmu zīmogiem

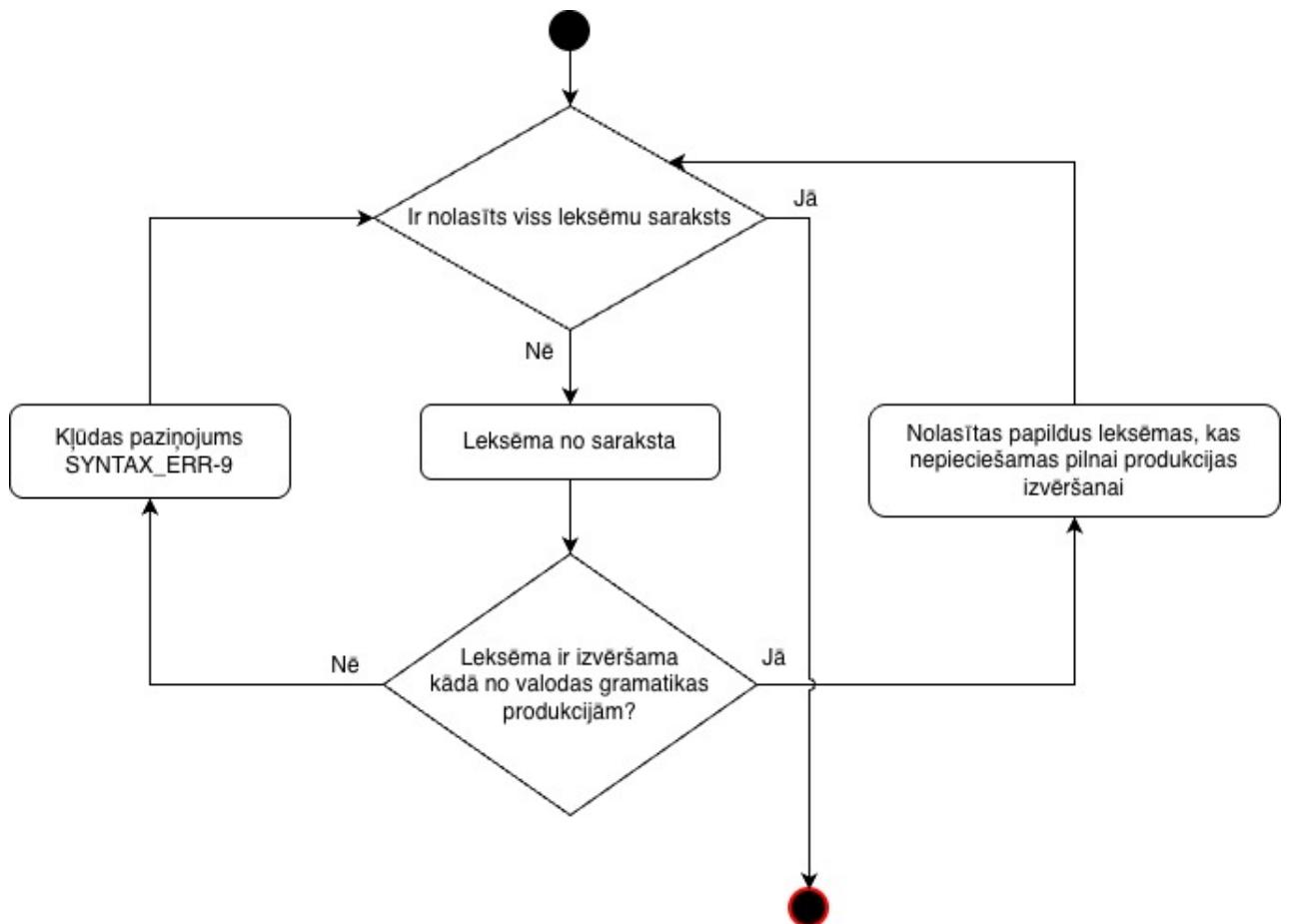
LEX-1 funkcija ir atbildīga par pirmkoda pārvēršanu leksēmās, kas ir interpretēšanas pamatlīdzības. Tā izskriens cauri katram simbolam pirmkodā un tās sasaite kopā ar meta informāciju - leksēmas tipu, vērtību un atrašanās vietu pirmkodā.

4.3. Att. Funkcijas LEX-1 projektejums

4.1.4. PARSE-1 funkcijas projektejums: Leksēmu parsēšana uz AST kokiem

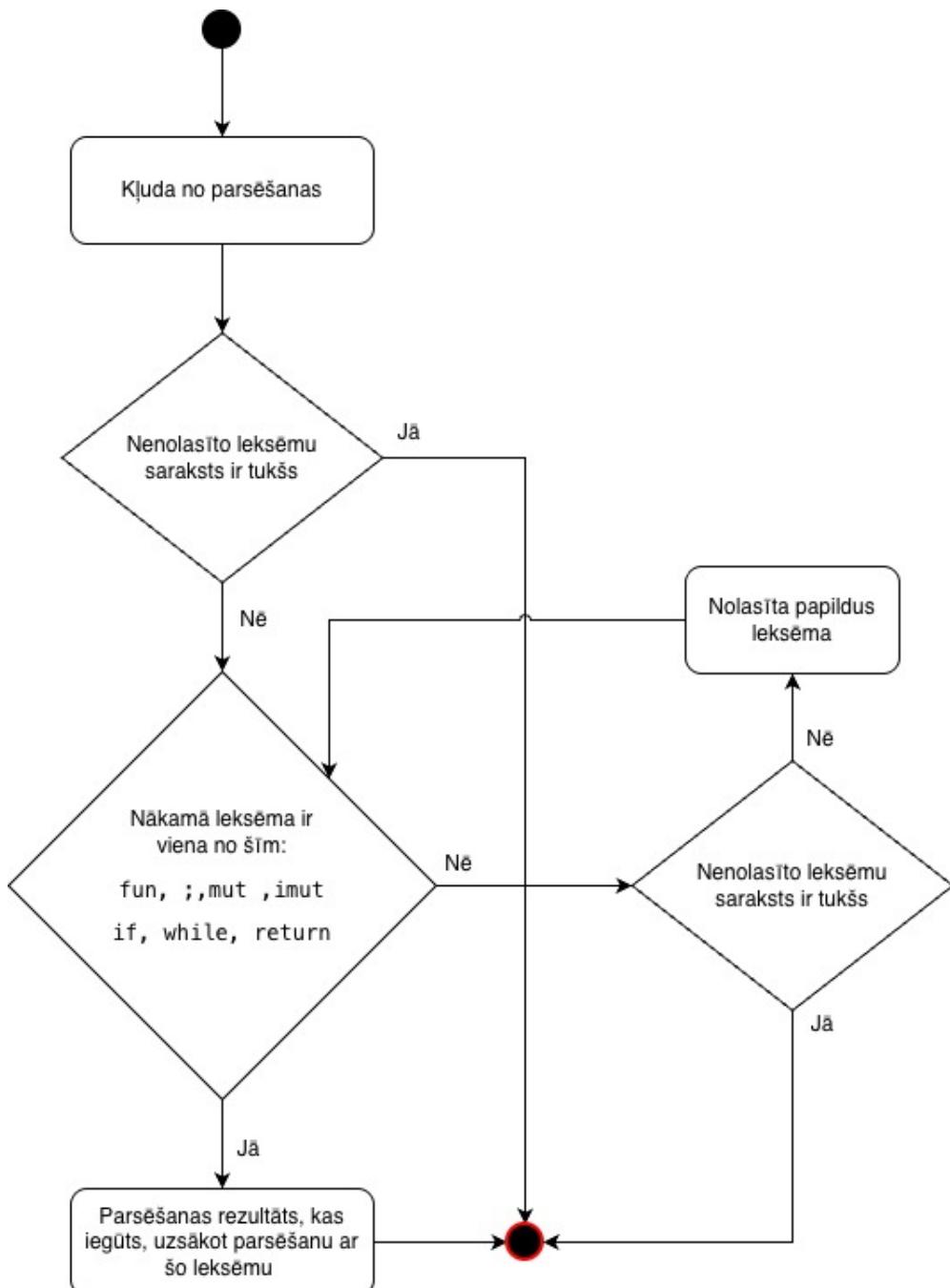
PARSE-1 funkcija ir atbildīga par leksēmu pārvēršanu abstraktos sintakses kokos. Tā reksursīvi nolaižas cauri gramatikas produkcijām, ievērtojot viennozīmību, un veidojot koku struktūru, kas atspoguļo pirmkoda logiku un hierarhiju.

4.4. Att. Funkcijas PARSE-1 projekτējums

4.1.5. PARSE-2 funkcijas projekτējums: Parsētāja sinhronizēšana pēc notikušās parsēšanas kļūdas

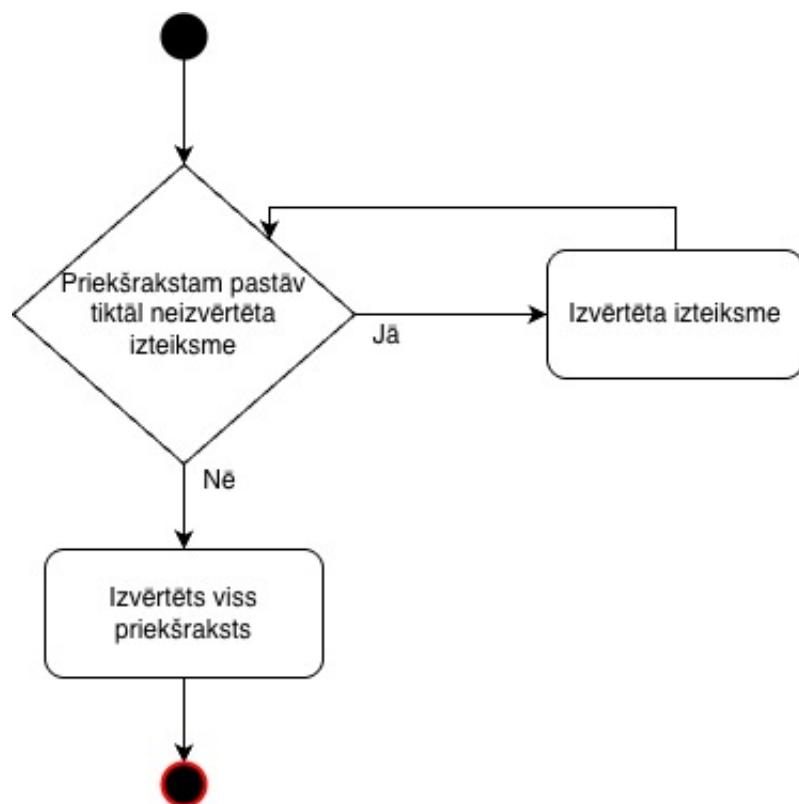
PARSE-2 funkcija ir izstrādāta, lai nodrošinātu parsētāja stabilitāti un spēju turpināt darbu pēc parsēšanas kļūdas. Tā meklē piemērotu vietu leksēmu secībā, no kurās var atsākt parsēšanu, tādējādi ļaujot lietotājam uzzināt pēc iespējas vairāk kļūdu vienā interpretēšanas reizē.

4.5. Att. Funkcijas PARSE-2 projektējums

4.1.6. EVAL-1 funkcijas projektējums: AST koka izvērtēšana

EVAL-1 funkcija ir atbildīga par AST koka izvērtēšanu un, visbeidzot, programmas izpildi. Tā nosaka, vai dotais AST koks atbilst priekšrakstam vai izteiksmei, un nodod kontroli atbilstošai apstrādes funkcijai, lai veiktu nepieciešamās darbības.

4.6. Att. Funkcijas EVAL-1 projektējums

BIBLIOGRĀFIJA

- [1] Michael Coblenz, Joshua Sunshine, Jonathan Aldrich, Brad Myers, Sam Weber, and Forrest Shull. Exploring language support for immutability. In *Proceedings of the 38th International Conference on Software Engineering (ICSE)*, pages 736–747. IEEE/ACM, 2016.
- [2] ECMA International. EcmaScript® language specification (ecma-262 15th edition), 2024.
- [3] Daan J.C. Staudt Jan A. Bergstra, Alban Ponse. Short-circuit logic. *arXiv preprint arXiv:1010.3674*, 2013.
- [4] Simon Peyton Jones, Lennart Augustsson, Dave Barton, Warren Burton, Joseph Fasel, Kevin Hammond, Ralf Hinze, Paul Hudak, John Hughes, Thomas Johnsson, John Launchbury, Erik Meijer, John Peterson, Alastair Reid, Colin Runciman, and Philip Wadler. *Haskell 98 Language and Libraries: The Revised Report*. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, 2003. Formal language definition of Haskell 98.
- [5] Robert Nystrom. *Crafting Interpreters*. Genever Benning, 2021. Available online.
- [6] Python Core Team. *Python Language Reference, release 3.x*. Python Software Foundation, Hampton, NH, 2025. Official Python language specification and reference manual.
- [7] Rich Hickey and Clojure Contributors. Clojure official documentation, 2025. Official documentation for the Clojure programming language.